

GELİŞİM ERZURUM

Yıl 4 | Sayı 23 | Temmuz 2022 | 20 TL | ISSN 2757-5020

Prof. Dr. Neva Çiftçiođlu

Prof. Dr. Ayşe Bayrakçeken Yurtcan

Belkis İbrahimhakkıoğlu

Prof. Dr. Elif Çadırcı

Aysun Gültekin

Prof. Dr. Hilal Turgut

Nil Gürpınar

Dilek Koçak

Neslihan Arzu Keteci

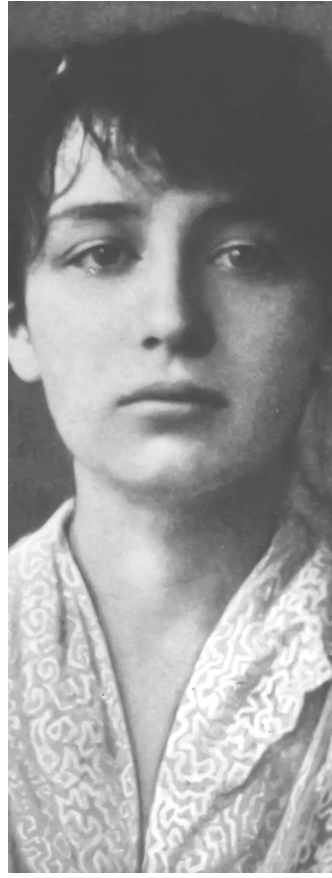

9 770275 750207

**Bir şehrin duvarları tuğladan değil
insandan yapıldı mı, surları olmasa da olur.**

içindekiler

02 Sibirya Esir Kamplarında
Erzurumlu Bir Pilot: Yüzbaşı Salim Efendi
Prof. Dr. Bingür SÖNMEZ

06 Moğolların Hakimiyetinin Başlangıcı
ve 1242 Erzurum Kuşatması
Dr. Öğr. Gör. Kemal TAŞCI

12 Aşkı Yüzünden 33 Yıl Akıl Hastanesinde
Kalan Kadın: Camille Claudel
Şener ÖZTOP

16 Bolşevik Devrimi ve Orta Doğu'ya Etkisi
Dr. Ömer DÖŞEMETAŞ
Amir hossein SOLTANZADEH

20 Ahmed-i Şamlu
Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

23 Payitahtta Bir Erzurumlu Nefi
Nizam IŞIK

26 Erzurum'dan Girit'e
Uzanan Yardım Eli
Nurullah NEHIR

28 Erzurum Kongresi'nde
Milli Mücadele'nin İki Esası
Dr. A. Cüneyt KÜSMEZ

34 Sanat ve Sanat Eğitimi
Gerekli Mi?
Sabri TOPDAĞI

36 Kamu Diplomasisi Uygulamalarının
Başarısına Etki Eden Unsurlar
Dr. Öğr. Üyesi Sinem ÇELİK

39 Yusuf Akçura'nın
Orta Doğu İzlenimleri
Muaz ERGÜ

GELİŞİM ERZURUM

Palandöken Gelişim
Derneği'nin yayın organıdır.

ISSN: 2757-5020

YIL 4 | SAYI 23
Temmuz 2022 | 20 TL

İmtiyaz Sahibi

Lokman LOKMACI

Yazı İşleri Sorumlusu

Numan ÜN

Sayfa Tasarımı

Alfabê

İletişim

Solakzade Mahallesi
2. Marketler 13. Çarşı Sokak
Palandöken/Erzurum
0 (530) 544 76 72

gelisimerzurumdersisi

Baskı & Cilt

BERİKAN OFSET MATBAA
Gersan Sanayi Sitesi
Yenimahalle/Ankara

Matbaa Sertifika Numarası

47109

© Her hakkı saklıdır.

Bu dergide yer alan yazı, makale, şiir ve fotoğraflar elektronik ortamlar da dahil olmak üzere yazılı izin olmaksızın kullanılamaz.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Yayımlanan eserlerin tüm mesuliyeti yazarlarına aittir.

SİBİRYA ESİR KAMPLARINDA ERZURUMLU BİR PİLOT YÜZBAŞI SALİM EFENDİ -6 NUMARALI PİLOT BRÖVESİ-

Prof. Dr. Bingür SÖNMEZ

Tüm savaşı pilotların anısına saygıyla...

29 Ekim 1914'te bir Alman entrikası sonucu, donanmamızın Rusya'nın Karadeniz limanlarını bombalaması ile Rusya'ya savaş ilan etmeden Birinci Dünya Savaşına girmiş olduk. Osmanlı resmi bir savaş ilanı yapmadan saldırdığı için, savaşın bitiminde yenilirse büyük bir savaş tazminatı ile karşı karşıya geleceğinin farkında bile değildi.¹

Birinci Dünya savaşının açılan ilk Cephesi olan **Kafkas Cephesi'ne** (Sarıkamış), İstanbul'dan Erzurum'a yapılacak olan lojistik malzeme nakli-

yatı için Anadolu'da şose veya tren yolu olmaması nedeniyle İstanbul'dan Trabzon'a kadar vapur, buradan Erzurum'a şose yol kullanılmaktaydı. Bu amaçla sivil fakat askeri amaçlı üç gemi; **Bezm-i Âlem, Mithat Paşa** ve **Bahr-i Ahmer**, 6 Kasım sabahı, Trabzon'a gitmek üzere Boğaz'dan yola çıkmışlardı.²

Rus Donanması bir hafta önceki saldırının intikamını almak üzere 7 Kasım sabahı 08.20'de Zonguldak'a saldırarak, saat 09.30'a kadar tek kömür nakil limanımız olan bu

şehri yoğun bir şekilde bombardıman etti.³ Rus donanması Sivastopol'e geri dönmek üzere yol verildiği sırada önde bulunan kruvazör, fırtınalı havada sisler içinde Trabzon'a gitmekte olan üç gemi ile karşılaştı. Rus donanması hemen muharebe nizamı alıp Kafkas Cephesi'ne İstanbul'dan *sayısı tam olarak bilinmeyen asker, 3 tayyare, 2 pilot ve bir tayyare bölüğü, erzak, mühimmat, bu savaş için çok önem arz eden harita ve giyecek* (60.000 takım asker üniforması) götürmekte olan gemileri Zonguldak Ereğli açıklarında yarım

¹ Bingür Sönmez, Sarıkamış - Kafkas Cephesi, Tarihçi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 2022, s. 105.

² Saim Besbelli, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VIII. Cilt Deniz Harekâtı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976, s.88.

³ Nestor Monasterev, Birinci Dünya Harbinde Karadeniz Cephesi, Çeviren: Deniz Kurmay Albay Afif Tuğrul, DKK Deniz Basımevi, İstanbul 1948, s.16.

saat içinde batırdı. Gemilerde ayrıca Teşkilat-ı Mahsusa tarafından cephe arkasında isyan çıkarmak üzere yetiştirilmiş “Çerkez liderler” bulunmaktaydı.⁴

Bu gemilerin Başkomutanlık Karargâhınca bir güvenlik düzeni alınmadan Karadeniz’e çıkarılması veya konvooya eskort yapılmaması felaketi hazırlamış, gemiler Ruslara adeta ikram edilmişti.⁵ Donanma komutanımız Amiral Suşon’un Karadeniz’in güvenliğini sağlayamamasının bedeli çok ağır olmuş, ilginç olan da amiralin Karadeniz’de donanma güvenliği olmadığını, sorumluluk alamayacağını daha önce deklare etmiş olmasıydı.⁶

Bu saldırının amacı Rus donanmasının bizim 29 Ekim saldırısına bir misilleme harekâtı olarak, Rus donanmasının gücünün hâlâ yerinde olduğunu göstermekti. Türk Başkomutanlığından 13 Kasım’da yapılan açıklamada; **“Boş olarak gönderilen Bezm-i Âlem, Bahr-i Ahmer ve Midhat Paşa vapurlarının Zonguldak’ta bombalayan Rus filosuna rast gelerek batırıldığı, 219 kişilik mürettebatın Ruslar tarafından esir alındığı”** doğrulanıyordu. Başkomutanlık her ne kadar bu gemilerin boş olduğunu iddia etse dahi, Kafkas Cephesi’nde düzenlenecek geniş çaplı bir taarruz harekâtı

Yüzbaşı Salim İlkuçan ve
Yüzbaşı Rasit Kemal Efendiler

için malzeme taşındığı biliniyordu. Rusların bu vapurları batırması, belki de cephenin kaderini değiştiren en önemli olaylardan birisi olarak tarihe geçecekti.⁷ Bu kayıp, Sarıkamış Felaketinin başlangıcı olmuş, bugünden sonra da Karadeniz’de üstünlük kesinlikle Rus donanmasına geçmiştir. Bu malzemeler ve askerler Trabzon’a, oradan Erzurum’a ulaşıyorsa, Kafkas Cephesi’nde gene de yenilebilirdik, fakat hiç olmazsa **“kırım”** bu kadar dramatik olmazdı.

Bu üç geminin 220 personelinin ancak 36 tanesi (30’u kıyıya yakın seyreden Bezm-i Âlem gemisinden olmak üzere) yüzerek kıyıya çıkarak kurtulmuş, 16’sı boğulmuş, denizden toplanarak esir alınan 168 kişiden 13’ü esarete şehit olmuş, ancak 20’si esaretten dönebilmıştır. Diğerleri hakkında malumat yoktur.⁸ **Üç geminin tüm mürettebatının künyesi** (kaybedilenler, esarete giden ve dönebilenler) mevcuttur.⁹

Gemilerde çok özel iki kişi vardı: Türkiye’nin 1 numaralı Bröve sahibi **Pilot Yüzbaşı Mehmet Fesa** (Evrensev) ve 6 numaralı Bröve sahibi **Erzurumlu Pilot Yüzbaşı Salim (İlkuçan) Efendiler** Ruslar tarafından kurtarılmışlardı.¹⁰ **Doktor Yusuf İzzettin** (Dolgunil) Efendi anılarında iki pilotun **Sibirya’da** önce **Dauria**, sonra **Krasnoyark**, Çita en son olarak da **Vladivostok** Esir Kampı’na götürüldüğü belirtilmiştir.¹¹

Salim (İlkuçan) Efendi; 1879 yılında Erzurum’da doğmuş, 1901 yılında Harp Okulu’ndan Sahra Topçu Subayı olarak mezun olmuştur. Uçuculuğa geçişinin detaylarını **Ulus Gazetesi’nde Orhan Aydar** tarafından yapılan bir röportajdan öğreniyoruz:¹² **“1910 yılında Alman Ordusundaki yenilikleri ordumuza yay-**

4 Fevzi Çakmak, Büyük Harpte Şark Cephesi Harekâtı, Haz: Ahmet Tetik, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.481.

5 Cemal Güven, Mustafa Zenginbaş, Kafkas Cephesi’nin Karadeniz’den Takviyesine İlk Darbe: Rus Filosu Tarafından Zonguldak Bombardmanı ve Askeri Nakliye Gemilerinin Batırılması Hadisesi, Yeni Türkiye Kafkaslar Özel Sayısı, C:3 S:73, Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s.748.

6 Bingür Sönmez, age, s.401.

7 Süleyman Tekir, Birinci Dünya Savaşı Kafkas Cephesi’nde Türk-Rus Mücadelesi (1914-1917), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kars 2015, s.151.

8 Şükrü Yaman, Türk Deniz Ticareti ve Türkiye Denizcilik İşletmeleri Tarihçesi 2. Cilt, Türkiye Denizcilik İşletmeleri Kültür Yayınları 2, İstanbul 1999, s.143-150.

9 Bingür Sönmez, age, s. 793-796

10 Alptekin Müderrisoğlu, Sarıkamış Dramı, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2006, s.429.

11 Sibirya Esir Kamplarında Yedi Yıl, Sarıkamış’tan Vladivostok’a, Doktor Yusuf İzzettin Bey’in Anıları, Yayın Haz: Dr. Bingür Sönmez, Tarihiçi Kitabevi, İstanbul 2020, s. 92

12 Ulus Gazetesi, “Kahraman bir Tayyarecimiz, Salim İlkuçan’a dair bazı hatıralar” Orhan Aydar, 11 Aralık 1937

ma görevi ile gönderilen heyet arasında genç Yüzbaşı Salim Efendi de bulunuyordu. Onun havacılığa tutkusunu öğrenen ve bir rekor uçuşuna hazırlanan ünlü Alman baloncu “Zumerfeld” beraber uçmayı teklif eder. Birlikte Pyrit’ten havalandırıp 1800 metreye kadar yükselirler ve dört buçuk saatlik bir uçuşu gerçekleştirerek, sorunsuz olarak Prit’e inerler. Böylece Yüzbaşı Salim Efendi’nin künyesine “iyi bir havacı olabilir” notu düşülmüş olur. 1911 (1912) yılında “Paris R.E.P. Uçak Fabrikası Uçuş Okulunda” pilotaj eğitimi alarak Fransa’nın 1044 numaralı, Türk Havacılığının 6 numaralı uçuş brövesi ile İstanbul’a dönerek Balkan Savaşında pilot arkadaşları; Fethi, Nuri ve Fazıl Efendiler ile birlikte kahramanlıklar gösterdi. 18 Ekim 1913 te Pilot Yüzbaşı Salim, Rasit Yüzbaşı Kemal Efendi ile beraber kötü bir havada Kırklareli’nden havalandırarak İstanbul’a gelmeye çalışırken kötü hava koşulları nedeni ile farkında olmayarak Marmara’yı geçip Manyas gölü civarına indiler. Ertesi gün İstanbul’a dönerken Marmara’yı havadan ikinci kez geçen ilk pilot unvanını kazanmış oldu. Bu uçuşun 85 kilometre, Manş geçişinin 46 kilometre olduğu göz önüne alınırsa o günkü şartlarda başarının büyüklüğü ortaya çıkar.

8 Şubat 1914 tarihinde başlatılan “İstanbul - Kahire Hava Seyahati” sırasında Yüzbaşı Fethi, Yüzbaşı Sadık ve Teğmen Nuri Efendilerin şehadetleri üzerine yarım kalan yolculuğu Yüzbaşı Salim Bey, Rasit Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey ile birlikte tamam-

lamışlar ve 9 Mayıs 1914’ de Kahire’ de büyük bir törenle karşılanmışlardır.”

Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkas Cephesine atanan Salim Efendi göreve katılmak üzere bindiği gemi seyir halinde iken 7 Kasım 1914 tarihinde Ruslar tarafından batırılınca esir düşmüştür. Çita Esir Kampında buldukları sıra-

da esir kampının kötü şartlarından kurtulabilmek için bir umut olarak Bolşevik olmaya karar veren Pilot Salim (İlkuçan) Efendi’yi, Dr. Yusuf İzzettin (Dolgunil) Efendi çok iyi tanımaktadır.¹³

“Bizim garnizonda (esir kampında) bulunan ve kendisini iyi tanıdığım Tayyareci Yüzbaşı Erzurumlu Salim

dahi Bolşevik cephesinde çalışmak isteyen Türk esirlerden idi. Kıymetli bir eleman olan Salim'in kendilerine iltihakını **Bolşevik Ruslar** memnuniyetle kabul etmişler ve onun emrine hemen bir tayyare tahsis etmişlerdi. Salim'in bu avretle (kusurla) hareket etmesini biz pek maceraperestane buluyorduk. Bütün tevasutlarımızı (aracılıklarımızı) dinlemedi ve bir gün bindiği tayyare ile şehrin üzerinde birkaç defa doladıktan sonra Baykal Cephesine doğru uçup gitti. O sıralarda bu civarda pek nadir olan tayyarenin uçuşu, etrafta ve şehirde büyük bir alâka uyandırmış ve pilotun hüviyeti bütün ağızlarda dolaşmaya başlamıştı. Bir kaç gün sonra Salim, Baykal'dan dönüp geldi. Tayyare düşmüş ve kendisi, kolundan hafif yaralanmıştı. Bir müddet garnizonda (esir kampı) kaldı. Bu sırada birdenbire Bolşevik kuvvetleri şehri tahliye ettiler. Bolşevik kuvvetler çekilir çekilmez **Beyaz Ruslar** şehri işgal ve bir hükümet tesis ettiler. Vaziyet bu şekilde Beyazlar lehine dönünce, şehirde bir terör başladı. Beyazlar, Bolşeviklerin bilfiil hizmetinde bulunmuş olanları, onlara casusluk etmişleri aratıyor, buluyor ve kısa bir mahkemededen (Çeka Mahkemeleri) sonra idam ediyorlardı. Vaziyet bu şekilde inkişaf etmeye başladıktan birkaç gün sonra Beyazlar, tayyareci Salim'i de garnizonda aramışlardı. Hâlbuki Salim, akıbetini tasavvur ettiği için garnizondan kaçmış ve şehirde bir yere gizlenmişti. Fakat bu suretle Rusların elinden kurtulmasına imkân

yoktu. Muhakkak bulunacak ve diğerleri gibi derhal idam olunacaktı. Salim'i kurtarmak için bir çare düşündük ve bunu derhal tatbik ettik. Yalan bir hastalıkla Salim'i askeri hastaneye ve başka bir namla yatıracaktık. Bir akşamüzeri Salim'i hastaneye getirdiler. Onu içeri aldım ve bir hasta gibi kendi koğuşuma yatırdım. Buradan onu bulmaları imkân haricinde idi. Onu bir müddet saklamaya muvaffak oldum. Bu şekilde o da Beyazların kurşununa hedef olmaktan kendisini kurtarabildi."

Çeka Mahkemeleri topluma kapalı olarak, bir oda içinde yapılan ve sonucu baştan belli olan mahkemelerdi.

Salim Efendi Sibirya'da 6 yıl esir kaldıktan sonra Vladivostok¹⁴ üzerinden kaçmayı başararak 1921 yılında yurda dönmüştür. **Ulus Gazetesi'nde**¹⁵, Orhan Aydar tarafından yapılan bir röportajdan esaretten döndükten sonra Sakarya Meydan Savaşına asıl branşı olan topçu subay olarak katıldığını ve ağır yaralandığını, tekrar uçuculuğa nasıl döndüğünü öğreniyoruz: "*Hastanede kendisini ziyaret eden Maliköy 2. Tayyare Bölüğü Kumandanı Yüzbaşı Fazıl Efendinin teşviki ile tekrar uçuşa dönmeye karar verdi. Adana Tayyare mektebinin başına geçmeden önce Maliköy'de Fazıl Efendiyi ziyaret ederek esaretten dönüşünden bu yana ilk uçuşunu "Zebercet" isimli iki kişilik tayyare ile yaptı ve tayyareye hâkimiyetinin mükemmel olduğunu gösterdi. Kendisine güveni artmıştı. 22 Mart 1922 tarihinde Adana'daki Hava Okulu müdürlüğüne*

atanıp Adana'ya geldiğinde Fransızlardan kalan manevra kabiliyetini çoktan kaybetmiş tayyarelerle karşılaştı fakat umudunu yitirmedi. İlk etapta on beşe yakın küçük zabıt (ast-subay) ve sivil uçucu yetiştirmiş ve Kurtuluş Savaşı yıllarında pilot ihtiyacının giderilmesinde büyük katkılarda bulunmuştur. Daha sonra alınan harp kabiliyeti çok iyi olan 10 tane "**Breguet XIII**" tipi tayyareyi Eskişehir'e nakletti ve Yüzbaşı Fazıl ile birlikte Mart 1921 de Afyondan havalanarak Yunan Karargâhlarını şaşkına uğrattılar."

1923 yılı içerisinde İzmir'in kurtuluşundan sonra Seydişehir'de 30 mevcutlu uçucu subay okulu ile buradaki Tayyare Mektebinin Müdürlüğüne, 1924 yılında 1. Şube Müdürlüğüne, daha sonra 2. Ordu Tayyare Mühassıslığına atanmıştır. 1926 yılı Aralık ayında Türk Tayyare Cemiyeti tarafından kurulan "**Yeşilköy Uçak Makinist Okulu**", daha sonra "**Eskişehir Hava Okullar Komutanlığı**" görevlerinde bulunmuştur.

Kurtuluş Savaşında gösterdiği yararlıklardan dolayı İstiklal Madalyası verilmiştir.

1937 yılında albay rütbesi ile emekli olmuş ve 5 ay sonra yaşamını yitirmiştir.¹⁶ Adı Yeşilköy de Gazi Evrenos Caddesi üzerinde bir sokağa verilmiştir.

¹⁴ Rusya'nın en doğusunda olan bir liman şehridir.

¹⁵ Ulus Gazetesi, "Kahraman bir Tayyarecimiz, Salim İlkuçan'a dair bazı hatıralar" Orhan Aydar, 10 Aralık 1937

¹⁶ Kabri Edirnekapi Şehitliğindedir.

ANADOLU'DA MOĞOL/TATAR HAKİMİYETİNİN BAŞLANGICI VE MOĞOLLARIN 1242 ERZURUM KUŞATMASI

Dr. Öğr. Gör. Kemal TAŞCI*

1206 yılında Moğolları bir çatı altında toplamak için en önemli adımı atan Yesügay Bahadır oğlu Timuçin, toplanan kurultayda Cengiz Hân (Çinggis Khan) unvanını aldı. Bu tarihten sonra kendine tabi olmayan diğer Moğol/Tatar boylarına da hakimiyetini kabul ettiren Cengiz Hân, 1214 yılında Çin Seddi'ni dolaşarak Çin'in merkezi Pekin/Hânbalık şehrini ele geçirdi. Bu durum ipek yolunun merkezini ele geçiren Cengizli Moğollarının dünya siyasetinin merkezine yerleşmelerine sebep oldu. Bu tarihten sonra İslâm dünyası ile de irtibata geçen Moğollar, 1218 yılında Ânüşteginli Hârezmşâhlıların sebep oldukları Otrar Faciası'ndan sonra İslâm ülkelerini ele geçirmek için 1220 yılında batıya yöneldiler.

Moğol Hânlığı'nın kurucusu Cengiz Hân, eşi Börte Hatun ve çocukları

Hârezmşâhlıların Moğolların önünde duramamaları ve Hârezmşâh Sultan Alâeddin Muhammed'in ölümü ile yerine geçen oğlu Hârezmşâh Celâeddin Mengübirtî'nin de İndus Nehri'ni geçerek Hindistan'a gitmesinin ardından Moğollar, herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Batı Türkistan'ı teşkil eden Mâverâü'n-Nehr ve Horâsân'ı hâkimiyet altına almışlardır. 1225 yılında Hârezmşâh Celâeddin Mengübirtî'nin Kirman üzerinden Azerbaycan'a gelmesi ve burada Hârezmşâhlı Devleti'nin tahtına oturması üzerine Moğollar dikkatlerini tekrar Hârezmşâhlılar üzerine çevirdiler. Hârezmşâh Celâ-

eddin Mengübirtî'nin Abbâsi Hilâfeti, Eyyübî Sultanlığı, Türkiye Selçuklu Devleti, Erbil Begteginli Atabeyliği ile olan münasebetleri ve Gürcü Kralığı'nın merkezi olan Tiflis'i yeniden fethetmesi Moğolların Hârezmşâh Celâeddin Mengübirtî'yi yeniden hedefe almalarına sebep oldu. Yakındoğu siyasetinin bu yeni unsurunun bir yanı sıra ısrar etmesi ile Eyyübîlerin elinde olan Ahlat şehrini kuşatması ve alması üzerine ortaya çıkan siyasi anlaşmazlık, Hârezmşâhlılara karşı bir ittifakın oluşmasına sebep olmuştur. Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin I. Keykubâd ile anlaşan el-Cezire Eyyübî hâkimi Melik Eşref'e karşı Erzurum Selçuklu meliki Rükneddin Cihânşâh ile ittifak oluşturan Hârezmşâh Celâeddin Mengübirtî 1230 yılında Erzincan yakınlarındaki Yassı-

çemen Savaşı'nda Hârezmşâh Celâeddin Mengüberti mağlup olarak başkenti Tebriz'e çekilmiştir. Bunun üzerine Moğollar, Hârezmşâhlıları takip etmeye başladılar.

Moğolların Sünit boyuna mensup Cormagun Noyan'ın Ögeday Kağan tarafından 4 tümen (40.000) askerden müteşekkil bir ordu ile Azerbaycan'daki Hârezmşâhlıların üzerine gönderilmesi ile Moğollar ilk kez Hârezmşâhlıların arkasından 1231 yılında Anadolu'ya girdiler. Moğollar tarafından takip edilen Hârezmşâh Celâeddin Mengüberti'nin Diyâr-ı Bekr dağlarındaki eşkıyalar tarafından katledilmesi üzerine Hârezmşâhlılar üzerine saldırılara devam eden Moğollar, Ahlat

merkezli Sökmenili'nin Türkiye Selçuklu Devleti sınırlarına alınması ve Hârezmşâhlı emirlerinin de Sultan Alâeddin I. Keykubâd tarafından Türkiye Selçuklu Devleti hizmetine alınmaları üzerine Anadolu sınırlarından çekilerek Azerbaycan Mugan'daki merkezlerine geri döndüler.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1228 yılında Erzincan, Kemâh ve Şebinkarahisar (Şarkî Karahisar)'ı Mengücekilerden ele geçirmesi, 1230 Yassıçemen Savaşı'ndan sonra ise Erzurum, İspir, Bayburt ve Tercan'ın hâkimiyetine alması ve Hârezmşâh Celâeddin Mengüberti'nin de ölümünden sonra Sökmenili'nin sınırlarına dahil edilmesi, Moğolların Anadolu'ya girişlerini engel-

ledi. Sultan Alâeddin I. Keykubâd'ın Moğol istilasını durdurmak için Doğu Anadolu'da oluşturduğu savunma hattının merkezini Erzurum teşkil etmekteydi. Ancak 1232 yılında Cormagun Noyan tarafından komuta edilen bir Moğol birliği Sivas'a kadar geldi. Moğollar, bu bölgeden birçok insanı esir ederek Azerbaycan'a götürdüler. Bu durumdan dolayı Sultan Alâeddin I. Keykubâd, Melikü'l-Ümerâ Kemâleddin Kâmyâr komutasında bir birliği Moğolların durumunu öğrenmek için Sivas'a gönderdi. Erzurum'a kadar gelen Melikü'l-Ümerâ Kemâleddin Kâmyâr, Moğolların Azerbaycan'a doğru çekildiklerini ve Yunus Derbendi'ni geçtiklerini haber alınca onları takip etmekten vazgeçti ve Erzurum'da kaldı.

Melikü'l-Ümerâ Kemâleddîn Kâmyâr, bu Moğol akınının Gürcülerin tahrik ve teşviki ile gerçekleştiği rivayeti üzerine yanındaki Erzurum sübaşısı Mübarizeddîn Çâvlı ile Gürcü Krallığı'na tabi olan şehir ve kalelere doğru harekete başladı. Türkiye Selçuklu ordusu bu bölgede bazı beldeleri ele geçirdiği gibi Hâh/Gag Kalesi'ni de fethetti. Nahâh Kalesi'nin sakinleri ise Selçuklu kuşatmasından kurtulmak için Melikü'l-Ümerâ Kemâleddîn Kâmyâr'a müracaat ederek kaleyi ona teslim edip Türkiye Selçuklu Devleti'ne tâbi olarak kuşatmanın kaldırılmasını sağladılar. Daha önce Hârezmşâh Celâleddîn Mengübertî'nin bu bölgede yürüttüğü seferlerden dolayı yıpranmış ve yorulmuş olan Gürgü Kraliçesi Rosudan (Abhaz Melikesi Rosudan), Melikü'l-Ümerâ Kemâleddîn Kâmyâr'ın bu seferini savuşturamayacağı için çareyi Türkiye Selçuklu Devleti'ne tabi olmakta buldu. Bu nedenle Kraliçe Rosudan, bazı iktisadî ve askerî yükümlülükler dışında Erzurum Selçuklu meliki Muğiseddîn Tuğrulşâh'ın oğlundan olan yani Selçuklu soyundan gelen kızı Gürcü Hatun'un Sultan Alâeddîn I. Keykubâd'ın oğlu Erzincan meliki Gıyâseddîn Keyhüsrev ile nikâhlanmasını kabul etti. Melikü'l-Ümerâ Kemâleddîn Kâmyâr'ın bu başarısından dolayı Moğolların Anadolu'ya girişleri engellenmiş oldu.

Ancak 1234 yılının ilk günlerinde Diyâr-ı Bekr bölgesini ilhak etmek için Kayseri'deki Meşhed Ovası'nda hazırlıklara başlayan Sultan Alâeddîn I. Keykubâd'ın yediği bir kuş etinden zehirlenerek şehit edilmesi üzerine Türkiye Sel-

çuklu Devleti'nin Doğu Anadolu siyaseti çökme noktasına geldi. Türkiye Selçuklu Devleti'ne ikbal dönemini yaşatan Sultan Alâeddîn I. Keykubâd'ın zehirlenerek öldürülmesi, Moğollar arasında sevinçle karşılandı ve "demir sultan öldü" şeklinde tezahürat edilerek kutlamalar yapıldı. Alâeddîn I. Keykubâd'ın ölmesi üzerine Kayseri'de bulunan büyük oğlu Erzincan meliki Gıyâseddîn Keyhüsrev, sultanın vasiyetine muhalefet edilerek özellikle Emîr-i Şikâr (sultanın av işlerinden sorumlu devlet adamı) ve aynı zamanda Emîr-i Mimâr (bayındırlık ve imar işlerinden sorumlu devlet adamı) olan Sadeddîn Köpek, Pervâne (ikta dağıtımından sorumlu devlet adamı) Tâceddîn Erzincânî ve Atabey (meliklerin ve sultanların yetişmesinden sorumlu devlet adamı) Şemseddîn Altunaba'nın tertibi ile Türkiye Selçuklu tahtına oturtuldu.

Çocuk yaşta Türkiye Selçuklu tahtına oturan Gıyâseddîn II. Keyhüsrev'in ilk dönemlerine damga vuran ve devleti ele geçirmek isteyen muhteris devlet adamı Emîr Sadeddîn Köpek'in bu oldubittiği kabul etmeyen devlet büyüklerini birer birer ortadan kaldırması ile sonuçlanan bu siyasi ortam, Erzurum'un Moğollar tarafından 1242 yılında kuşatılması ve yağmalanmasının en önemli sebebi oldu. Sadeddîn Köpek, öncelikle Gıyâseddîn II. Keyhüsrev yerine Sultan Alâeddîn I. Keykubâd'ın ölmeden önce veliahd ilan ettiği oğlu İzzeddîn Kılıç Arslân'ı destekleyen ve Moğollar karşısında tecrübe sahibi olan Hârezmşâhlı Kıpçak emirlerinin başbuğu olan Kayır Hân'ın tutuklanarak Zamantı (Pınar-

başı) Kalesi'nde hapsedilmesi ve öldürülmesini sağladı. Bunun üzerine Selçuklu hizmetindeki Hârezmşâhlı Kıpçak emirler devlet hizmetinden çıkarak el-Cezîre bölgesine doğru hareket ettiler. Kendilerini güvende görmedikleri için devlet hizmetinden ayrılan Hârezmşâhlı Kıpçak emirler ve onlara tabi olan asker aileleri ile birlikte Arapgir yoluyla Fırat Nehri'ni geçmeleri üzerine karşılarına çıkan Malatya Sübaşısı Seydüddevle Ertokuş ve Harput Sübaşısı Şemseddîn Bayram'ı yenerek ileri harekete devam ettiler. Ayrıca peşlerinden giden Melikü'l-Ümerâ Kemâleddîn Kâmyâr'ı da yenilgiye uğratan Hârezmşâhlı Kıpçaklar Urfa, Harran, Rakka, Suruc, Re'su'l-Ayn ve civardaki bazı beldeleri ele geçirerek Hısn Keyfâ/Hasankeyf hükümdarı Melik Salih Necmeddîn'e tâbi oldular.

Daha sonra Sadeddîn Köpek tarafından Hârezmşâhlı Kıpçaklar karşısında başarısız olması nedeniyle görevlerinden azledilerek Gevale Kalesi'nde hapsedilip öldürülmesi, Emîrü'l-Ümerâ Hüsâmeddîn Kaymerî'nin öldürülmesi, sultanın üvey annesi Hunad/Hunad Hatun ve kardeşleri İzzeddîn Kılıç Arslân ve Rükneddîn Süleymân'ı öldürülmesi, sultanın atabeyi Şemseddîn Altunaba'nın öldürülmesi, daha sonra Pervâne Tâceddîn Erzincânî'nin iktası olan Ankara'da recmedilerek öldürülmesi ve Celâleddîn Karatay gibi dirayetli devlet adamlarının öldürülmekten korkarak inzivaya çekilmeleri üzerine Türkiye Selçuklu Devleti'nde yetişmiş tecrübeli devlet adamı eksikliği baş gösterdi. Kendisinin Sultan Gıyâseddîn I. Keyhüs-

rev'in gayri meşru oğlu olduğu sayıyası ile Selçuklu hanedanına mensup olduğunu öne sürerek, Türkiye Selçuklu tahtını ele geçirmek isteyen Sadeddin Köpek'in Sultan Gıyâseddin II. Keyhüsrev ve Sivas Sübaşısı Emîr-i Cândâr (muhafız birliği komutanı) Hüsâmeddin Karaca'nın tertibi ile öldürülerek ortadan kaldırılması sonucu Sultan Gıyâseddin II. Keyhüsrev, tahtını sağlama aldı.

Sadeddin Köpek tarafından ortadan kaldırılan devlet yükleri ve Hârezmlî Kıpçakların el-Cezîre beldelerinde sebep oldukları karışıklıklar Türkiye Selçuklu Devleti'nde Moğol tahakkümünün başlamasına sebep oldu. Özellikle Moğollar gibi güçlü düşmanlar karşısında sultanı doğru bir şekilde yönlendirecek devlet büyüklerinden mahrum olunması sultanın önemli taktik hataları yapmasına sebep oldu. Sultan Gıyâseddin II. Keyhüsrev, Sadeddin Köpek'in ortadan kaldırılmasından sonra babası Alâeddin I. Keykubâd gibi fetihlerde bulunmak için öncelikle Hârezmşâhlî Kıpçakları yeniden devlet hizmetine almaya çalıştı, fakat bunda başarısız oldu. Sultan Gıyâseddin II. Keyhüsrev, Sadeddin Köpek'e destek verdikleri gerekçesi ile etrafında bulunan başta Vezîr Mühezzibeddin Ali Deylemî gibi Fars/İran/Acem kökenli devlet adamlarının tahrikleri neticesinde Türkmenleri kendi kurdukları devlete küstürdü. Bu durum özellikle Hârezmşâhlî Kıpçakların isyanı esnasında asayişin kaybolduğu Kefersud ve çevresinde bulunan Türkmenlerin isyan etmelerine sebep oldu. Kefersud'daki Türkmenlerin lideri Baba İshak Kefer-

sudî'nin başlattığı ve devletin de bir türlü bastıramadığı bu Türkmen isyanı giderek büyüdü. Ayrıca Anadolu Türkmenlerinin manevî olarak bağlı oldukları Amasya dolaylarındaki Baba İlyâs Horâsânî'nin de isyan gerekçesi ile baskı altında tutulması, Baba İshak'ın isyanının Amasya çevresine kadar yayılması ile sonuçlandı. Başta Sultan Gıyâseddin II. Keyhüsrev olmak üzere Türkmen isyanını durdurmaya çalışan Selçuklu devlet adamlarının çabaları Türk askerlerinin Babailer tarafına geçmesi ile boşa çıktı. Bu nedenle Sultan Alâeddin I. Keykubâd'ın Moğol/Tatar saldırılarına karşı Doğu Anadolu'da aldığı tedbirden vazgeçirerek Erzurum-Erciş hattındaki askerler Babai Türkmenlerinin isyanını bastırmak için merkeze çekildi. Bu durum Erzurum serhaddinin Moğollar karşısında savunmasız kalmasına neden olduğu gibi bu hattı korumakla görevli olan Selçuklu askerlerinin bir kısmının Babailer karşısında başarısız olması ve diğer kısmının ise Babai Türkmenlerine katılması nedeniyle hem isyanın büyümesi hem de sınırların saldırıya maruz kalması ile sonuçlandı. Kendi tebaası ve askerlerinin isyanını ücretli olarak hizmetine aldığı Gayri Müslim askerler sayesinde 1240 yılındaki Malya Savaşında kanlı bir şekilde bastırabilen Sultan Gıyâseddin II. Keyhüsrev, Babailerin Konya'ya yönelmesi üzerine, çareyi Antalya'da bulunan Hıristiyan dayılarının yanına kaçmakta buldu. İsyânın etkisi ancak Moğol istilasının başlaması ile ortaya çıktı.

Babai isyanının bastırılmasından sonra Erzurum sınırin-

da tedbir almak yerine babası Alâeddin I. Keykubâd'ın ele geçiremediği Amid (Diyarbakır) şehrini ilhak ederek gücünü göstermeye çalışan Sultan Gıyâseddin II. Keyhüsrev, 1241 yılında hedefine ulaştı ve bu şehri topraklarına kattı. Bu esnada Türkmenlere karşı daha sert davranmaya devam eden sultan özellikle ordusundaki Hıristiyan, Frank ve Gürcü askerlerine çok güvenmekteydi. Diyarbakır şehrinin ilhakından sonra Ahlat ile Diyarbakır arasında kalan ve Diyâr-ı Bekr Bölgesi'nin merkezi olan Meyyâfârîkîn (Silvan) şehrini Eyyûbilerden Melik Muzaffer'den ele geçirmek için hazırlıklar yaparken 1242 yılının ilk günlerinde Baycu Noyan komutasındaki Moğol askerlerinin Erzurum'u kuşatma altına aldıkları haberi Selçuklu merkezinde deprem etkisi yaptı.

Moğolların Azerbaycan valisi Cormagun Noyan'ın Muga'daki karargahında felç hastalığına دچار olması üzerine Azerbaycan'a gelen Baycu Noyan, Cormagun Noyan'ın emri ile 1241-1242 kış mevsiminde askeri olarak nispeten boşaltılan ve saldırılara maruz bırakılan Erzurum şehrini kuşatma altına alınmıştı. Kuvvetle muhtemel hem kendi istihbaratları hem de Gürcülerin Babai İsyânı ve Diyâr-ı Bekr harekâtı nedeniyle askeri olarak zayıflayan Erzurum hakkında verdikleri bilgi ile Erzurum'a saldıran Moğolların bu kuşatmayı kış aylarında başlatmaları manidardır. 1239 yılında Kars ve Ani'yi ele geçiren Moğollar, Gürcü Krallığı'nı da hakimiyet altına aldıktan sonra 1242 yılında sübaşılığına Sinâneddin Yâkût'un, şah-

neliğini ise Şerefeddin Duvini'nin yaptığı İpek Yolu'nun en önemli merkezlerinden biri olan Erzurum'u takriben 3 tümenlik (30.000) bir asker ile kuşatma altına aldılar.

Moğol istilasına karşı Sultan Alâeddin I. Keykubâd tarafından oluşturulan Anadolu savunma hattının karargâhı olan Erzurum ayrıca Türkiye Selçuklu Devleti'nin de en önemli şehirlerinden biri idi. Sahip olduğu coğrafi konum itibarıyla Anadolu'nun kapısı hükmünde olan bu şehir ticaret yolları üzerinde olması ve korunaklılığı nedeniyle tacirlerin de uğrak yeri durumundaydı. Sultanın asıl dikkatini Meyyâfârikîn (Silvan) şehrine vermesi yani bu şehri ele geçirmek için Erzurum-Erciş arasındaki savunma hattını tahkim etmemesi gibi sebeplerden dolayı Erzurum Moğollar karşısında yalnız bırakılmıştı. Beraberindeki Gürcü ve Ermeni askerleri ile birlikte Erzurum surları önüne gelen Baycu Noyan hemen mancımık ve arradeler kurdurarak şehri şiddetli bir kuşatma altına aldı. Şehrin savunmasını Sübaşı Sinâneddin Yâkût ve Sultan Gıyâseddin II. Keyhüsrev döneminde devlet hizmetine alınan Hıristiyan Frank askerlerinin komutanı olan İstankus yönetmekteydi. Kış şartlarının ağırlaşması üzerine teslim teklifi reddedilen Baycu Noyan kuşatmayı iyice şiddetlendirdi. Bazı kaynaklara göre 12 mancımık ile dövülen Erzurum surlarının bir kısmın yıkılması ile, bazılarına göre ise şehrin sübaşı Sinâneddin Yâkût'un şiddetlenen Moğol kuşatmasına merkezden yardım gönderilmemesi üzerine şehri teslim ettiği kaydedilmektedir. An-

cak Türkiye Selçuklu tarihçisi İbn Bibî er-Rûgâdî'nin verdiği bilgiye göre Erzurum şahnesi Şerefeddin Duvini'nin aralarında anlaşmazlık bulunan ve kin beslediği şehrin sübaşı Sinâneddin Yâkût'tan intikam almak için hayatının bağışlanması şartıyla kuşatma ümitleri kırılan ve Mugan'a dönmek isteyen Moğolları şehre gizlice alması ile Erzurum Moğollar tarafından işgal edilmiştir.

Kendisi ve yakınlarının başına hâle gelmemesi konusunda Baycu Noyan'dan emânâme alan Şerefeddin Duvini, müdafaasından sorumlu olduğu burçlara Moğol askerlerini çıkararak şehrin demir kapılarının Moğol askerlerine açılmasına sebep oldu. Kapıların açılması üzerine Moğol, Gürcü ve Ermeni askerlerin şehre dolması üzerine bu durumdan haberdar olan Sübaşı Sinâneddin Yâkût ve İstankus'un idare ettikleri askerler ile Moğol ordusu arasında çetin bir muharebe başladı. Çok fazla askerinin hayatını kaybettiği bu şehir muharebesinde Baycu Noyan tarafından idare edilen Moğol ordusu başarıya ulaşarak şehri ele geçirdi. Sübaşı Sinâneddin Yâkût, oğlu ve diğer Selçuklu emirleri elleri ve ayakları bağlı oldukları halde Baycu Noyan'ın huzuruna getirildiler. Hayatlarını kaybeden Moğol askerlerine karşılık canları alınan Sübaşı Sinâneddin Yâkût ve oğlu ile birlikte şehirdeki birçok insan hayatını kaybetti. Moğol savaş geleneklerinde mevcut olduğu üzere şehirdeki bütün insanlar dışarı çıkarıldıktan sonra surları yıkılan ve yakılan Erzurum, Türk hâkimiyetine girdikten sonra ilk defa tahrip ve yağmaya maruz aldı. Zira hem Sultan Rükned-

din II. Süleymânşâh hem de Sultan Alâeddin I. Keykubâd Erzurum'u barış yolu ile ilhak edip şehri yağmalamamışlardı. Şimdi ise Moğollar adetleri olduğu üzere Anadolu savunmasının merkezi olan bu şehri bir daha savunma tedbirleri alınamayacak hale getirmek için yağma ve tahrip ettiler.

Kılıç zoru ile ele geçirdikleri şehirleri yağmalayan ve bir daha kendilerine karşı direnemeyecek hale getirme gelenekleri olan Moğollar, şehre hâkim olduktan sonra kuşatma esnasında ölen insanların haricindeki bütün kişileri şehrin dışına çıkardılar, kullanabilecekleri köle, sanatkâr ve zanaatkârlar dışındaki bütün insanları katlettikten sonra ele geçirdikleri esir ve ganimetler ile birlikte Mugan'a hareket ettiler. Moğollar ayrıca şehrin kuşatması ve düşmesinden sonra Erzurum'a 3 fersah mesafede bulunan Ilıca'daki kaplıcalarda yıkanmakta olan yaklaşık 2.000 kadını esir ederek Baycu Nâyan'ın huzuruna getirdiler. Orduda kullanılmak üzere getirilen bu kadınların da öldürülmesini isteyen Baycu Noyan, böylece şehrin etrafındaki yerleşim yerlerinde dahi yaşayan insan bırakmadan Erzurum'a yardım için Erzincan'a gelmiş olan Selçuklu ordusu yaklaşmadan elde ettikleri ganimetler ile birlikte Moğol ordusunun Mugan'a gitmesi için tedbir aldı. Erzurum'un düşmesi Selçuklu merkezinde adeta bir deprem etkisi oluşturdu. Meyyâfârikîn (Silvan) kuşatmasından vazgeçen Sultan Gıyâseddin II. Keyhüsrev, Amid (Diyarbakır) ile Ahlat'ı Moğollar karşısında destek vermesi ümidiyle Meyyâfârikîn Eyyûbi hâkimi Melik

Muzaffer'e verme vaadinde bulundu. Moğollar karşısında büyük bir ordu oluşturmak için birçok konuda taviz veren Sultan Gıyâseddin II. Keyhüsrev'in bütün doğu siyaseti alt üst olmuş oldu. Erzurum'un düşmesi Moğolların Anadolu'yu istila etmelerine ve 1243 yılında Köseadağ bozgunundan sonra ise Anadolu'nun 1343 yılındaki Karanbük Savaşı'na kadar Moğol hakimiyetinde kalmasına neden oldu. Anadolu savunmasının merkezinde yer alan Erzurum'un Moğollar tarafından tahrip edilmesi ile Anadolu istilasının da önünü açmış oldu.

KAYNAKLAR

Aksarâyî, Kerîmeddin Mahmûd, Müsâmeret'ü-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr, trc. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000

Beygu, Abdürrahim Şerif, Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri, Bozkurt Basımevi, İstanbul 1936

Cüveynî, Alâeddin Atâ Melik, Tarih-i Cihan Güşa, trc. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013

Ebü'l-Ferec - İbnü'l-İbri, Tarih, II, trc. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999

Eğilmez, Savaş, Erzurum: Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar, Erzurum Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 2010

Genceli Kiragos, Moğol İstilas (1220-1265), trc. Mahmut Kemal Bey, nşr. - not. Fuat Hacısalihoğlu, İhsan Aslan, Post Yayın Dağıtım, İstanbul 2018

Göksu, Erkan, "Erzurum'un Sonbaharı", Turkish Studies, 4/8, Fall 2009, s. 1286-1297

İbn Bibî, el-Hüseyn er-Rugadi, el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye (Selçuknâme), II, trc. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020

Konukçu, Enver, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Yardım, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayını, Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası, Ankara 1999

Konyalı İbrahim Hakkı, Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi, Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları, Ercan Matbaası, İstanbul 1960

Müverrih Vardan, Türk Fetihleri Tarihi (889-1269), trc. Hırant der Andreasyan, nşr. İhsan Aslan, Post Yayın Dağıtım, İstanbul 2017

Simon de Saint-Quentin, Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248, trc. Erendiz Özbayoglu, Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı Yayını, Antalya 2006

Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I, Ankara 1969, s. 1-147

Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme), trc. - not. Halil İbrahim Gök - Fahrettin Coşguner, Atif Yayınları, Ankara 2014

Taşcı, Kemal, "Köseadağ Savaşı Öncesi Moğolların Doğu Anadolu'daki Siyasî ve Askerî Faaliyetleri", Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali, nşr. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 2018, s. 161-197

Taşcı, Kemal, "Ortaçağda Seyahat-Misyonerlik İlişkisi: Saint-Quentinli Dominiken Keşiş Frer Simon'un Seyahat Raporunun Selçuklu, Tatar/Moğol ve Misyonerlik Tarihi Bakımından Önemi", Düşünce Dünyasında Türkiz, Siyaset ve Kültür Dergisi, 12/60, Aralık 2021, s. 135-215

Taşcı, Kemal, İspir ve Çevresinin Ortaçağ Tarihi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Neşredilmemiş Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2008

Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005

Yinanç, Mükrimin Halil, Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri, II, nşr. Refet Yinanç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014

AŞKI YÜZÜNDEN 33 YIL AKIL HASTANESİNDE KALAN KADIN: CAMILLE CLAUDEL

Şener ÖZTOP

Camille Claudel (1864-1943) henüz on dokuz yaşında heykeltıraş Auguste Rodin (1840-1917)'le tanışır. Önce öğrencisi, sonra sevgilisi olur. Bunu on beş yıllık tutkulu ve fırtınalı bir ilişki izler. Camille bu ilişkiden bezgin ve yenik çıkacaktır... Sevdığı adamla heykel çalışmalarını birlikte yapacak. Arkasından da ıstırap yılları başlayacaktır. Kendisi kadar ünlü şair/oyun yazarı Paul Claudel(1868-1955)'in ablası olan Camille Claudel, geceleri gizlice inşaatlardan çamur çalarak heykel yapmaya başlar." On yedi yaşında bir kızın yaşam çizgisinde sanata karşı dayanılmaz tutku böyle başlar. En büyük arzusu heykeltıraş olmaktır. "Gece sonsuza dek boş" Kış günlerinde, karlı havalarda akşamın dinginliğinde inşaat çukurlarına girerek, büyük bir hırsla çamurları tahta bavulun içine koyar. Hızlı adımlarla evinin yolunu tutardı. "Kaldırım taşlarını birer birer sayıyor. Sert taşlar... Çorabı, çorabımı bırakmış düşüyor. Pürüzlü topraktan kayıyor elleri. Solgun ve engin." onu görenler bir anlam veremiyordu. Gecenin bu saa-

tinde genç bir kız ne yapıyordu? "Evinde oturup eş olarak seçilmeyi beklemek yerine sanatçı olmaya kalkışmak, üstelik heykeltıraşlık gibi yalnızca erkeklere mahsus bir sanat dalını seçmek..."

"Aşkların en büyüğünün göstergesi, sevdiğine hayatını vermektir." Başka bir deyişle, "Ölümsüzleşmek sonsuza doğru geleceğe uyarlanmaktır." İşte bu anlamlı sözlerin izinde kendini Rodin'in yaratıcı ellerine bırakır. Camille sessizce, ustasının yol göstermelerini dinliyor. "Yaratıcı bakış birleştirici olduğu kadar da ayrıştırıcıdır ya da eleştiricidir." Rodin, Camille'i yaratma düzeyinde, izleme düzeyinde, değerlendirme düzeyinde de nesnelere görmeyi gösteriyor. Yaratıcılığın ön koşulu olan "görmeyi", bir duygu-düşünce bütünlüğü içinde "gerçekliği", tüm belirleyici özellikleriyle görsel düşünmeyi öğretiyor. Daha vurgulayıcı tanımlamayla: "... ruhsal titreşimlerin tınısını duyma ve en yüksek düzeydeki hakikatlara açılmadır." Öte yandan, Rodin'nin "yanında kaldığı ve hayranlığını gizlemediği üstadın", beş yıl bo-

yunca sekreterliğini yapan; sanatçı hakkında bir biyografik kitap yazan Alman şairi Rainer Maria Rilke(1875- 1926)'ye göre, "Rodin her şeyden önce sabrın bir simgesidir. Rodin çalışkanlığın, yaratıcılığın, sabrın, sürekliliğin, yoğunluğun, yaşama sevincinin, tabiat hayranlığının, büyüklüğün ta kendisidir Rilke'nin gözünde."

Hazla sevincin, heyecanla çalışmanın buluştuğu yer: Atölye

Camille, ayrıntıların kurduğu bütünlükte bir heykel formunu içinde ve nesnelere düşünmeye başlıyor. Bütünle parçaların giz dolu uyumunda sonsuz araştırma, inceleme yolunda Rodin'den aldığı derslerde kuralları yerine getiriyor. Giderek kavramların öz ve biçimlerini yakalamaya çalışıyor. İlgiyle, hırsla, insan vücudunda çeşitli deneyimleri bir bir görerek, izleyerek, etüt yaparak, gerçeği yalnız salt "estetik objeyi" beyninde tasarlıyordu. Bir bakıma "öznelğin çemberinden nesnelğin geniş alanlarına doğru yükselmeye çalışıyordu." Son amacı da gayet tabidir ki,

“özneli nesnel” kılabilirdir hiç şüphesiz... İşte tam bu sırada Camille’in matematiksel zekası onu, “estetik değere” doğru ulaşmasını sağlıyordu. Muhteşem küçük heykelcikler (Konuşkanlar, Küçük kız vd.) figür, grup figür çalışmaları atölyesini “mucizeler dükkânı” na dönüştürüyordu. Büyük bir hazla, düşünsellik, dahası, zihnin sezgisel yeteneklerini aşama aşama belirginleştiriyordu. Objeleri görmekten çok belirlemek, biçimselleştirmek için var gücü ile gecelerini gündüz yaparak çalışıyordu.

Rodin’in etkileri, etkilenimleri heykellerinde yansıyor. Ama o kendi kendisi olma ülküsünde, hırsmında, sanat dünyasına apayrı bir ses getirmek istiyordu. Artık Rodin de ona “kıymetli altın” gözüyle bakıyordu. Şöyle diyordu: “Ona altının yerini gösterdim; bulduğu altın ona ait.” Camille’i kendisiyle yarışan bir heykeltıraş olarak görüyordu. “Ondaki genel kavrayış biçimini çok iyi görüyordu. Camille ender rastlanan bir hırs, dinmeyen bir heyecanla, nesnelere dünyasından seçtiği formları kompozite ediyordu. Rodin’in büstünü yapar. Büstü dostlarıyla açar. Rodin: “On yıl sonraki büstümü yapmışsın” der. Hemen arkasından şu sözleri söyler: “Bayan Claude artık bir üstat!” der. Onu sanata özellikle heykele yönel-

ten şey, dünyayı araştırmaya yönelten gücün temelinde belirleyici bir yatkınlık vardır. Bunu çağrıştıran diğer bir ifadeyle: “Estetik çabanın temelinde yetkinlik vardır. “ Ancak Camille, üretime girdiğinde kendi(si)nin bilincinden uzaktır. Çünkü Camille’in en büyük fenomeni Rodin’dir. Diğer bir deyişle, esin kaynağı odur. On-

dan aldığı bilgiler, görgüler, izlenimlerle aklında betimlediği -birden doğan son derece ilgi çekici kişisel görüşlerini yaratacağı- figürlerin oluşumunda bu duyuş ve sezış vardır. Hatta aralarında ilgi çekici bir diyalog geçer: -Rodin, her şey benden geliyor. -Camille, yoksa beni kışkırtıyor musun? Der.

Meseleyi Einfühlung(özdeşleşim) kavramıyla çözmek gerekirse: “estetik nesne karşısındaki coşkunluk kadar o nesneye girebilme yatkınlığını duyurur.” Camille’in yetisi, her şeyden önce, kafasında kurulduğu eseri imgesel olarak düşünme yeteneğinden gelir. Sanatçı dünyayı soyut olarak değil, somut olarak görür. Bizzat on beş yıl çalıştığı ustası Rodin’den edindiği izlenimler, izdüşümler onda duygusal biçimde tezahür eder.

Nesneler görülen, işitilen, elle dokunulandır. Bu aşamayı Afşar Timuçin şöyle dillendirir:

“Her sanat yapıtı özel olarak görülmüş ve gösterilmiş ilişkilerin yansıdığı bütünlüklü bir yapıdır” der. Rodin’in yaptığı gibi, modellerine gözlerini kapatarak yaratıcı elleriyle okşayarak, keşfeder. Damarların çıkıntılarını yaşam belirtilerini elleriyle yoklayarak beyninde ve gözünde tasarlanabilen bir şey olarak algılar. Ustasının sözünü unutmaz: “Sanatçı sadece gözlerine inanır.” Camille ruhsal olarak da tıpkı Van Gogh gibi “Aşk Humması”na tutulmuştur. Yeni bir acıyı, yeni bir tutkuyu keşfeder bedeni...

Sonun başlangıcı ve ıstırap yılları...

“Biz anlık zavallı kadınları, zavıf, narın.

Sonsuzluğun içinde bir günlük konuklar...

Bizden önce kim bilir kaç kadını aynı şarkıyla

Buralarda söyledi. “ (Paul Claudel- La cantate a trois voix)

Vincent Van Gogh, “İstirap hiç dinmeyecektir!...” derken, Camille Claudel için “Aşkların en büyüğünün göstergesi, sevdiğine hayatı(nı) vermektir.” Hatta eserlerinde bile bunu işler. Arkadaşı Charles Morice, gazetede yayımlanan yazısında şöyle diyordu: “Aşkta kutsal olan ne kadar varsa, Matmazel Claudel bu olağanüstü esere yerleştirmiş, Çakantula adlı eserine.” Gogol’un deyişiyle Camille, “dışından gülerken içinden gözyaşlarını saklıyordu.” Rodin’le birlikte yaşayan Rose Beuret, aşk ilişkisini bilmesiyle ortam gerginleşir. Bu durum iki sanatçının trajik yönünü belirler. Camille için “yaşamak acı çekmektir.” Artık dayanamaz: “Birini seç ya karın ya ben!...” “Ama Rose karım değil!...” “Sevdiğini ben olduğumu söyle.” “Rodin, sevmenin birçok yolu var. Hazırlanmam için bana zaman tanı” der. Rodin’le birlikte olduğu zaman “ruh ve ten”in (“Pusudaki Ten”) doyumsuz katharsis’inde hamile kalır. Rodin’in bunu fark edememesi yaşamlarındaki en büyük kırılma noktası olur. Camille bu durumu Rodin’e söylediğinde: “Bebek beklediğini bilseydim seninle evlenirdim.” “Duyguların cehennemine girmek istemiyorum.” “Sen heykeltıraşın fark etmeliydin!...” der. Ama artık çok geç! Çünkü Camille karnındaki “cenin”i kürtajla aldırır. Şöyle yakarır: “Siz kutsal Anne o ilk ve tek çocuğun ölümünü gördünüz! Elveda benim parçam!” “Ruhum ölesiye kederli.”

Hind’in gizemli dünyasında söylendiği gibi, “Sonbahar bulutlarına benzer hayat, bir toplanır, bir dağılır.” Camille de sevdiği adama şöyle seslenir: “Biz çorak topraklarda iki hayaletiz” demekten kendini alamaz. Rodin’e karşı duyduğu “duygu yakınlığı”nda Lalo’nun söyleyişinde billurlaşır: “Düşünülen nesne ve düşünen özne, ayrılmaz bir biçimde, tek ve bölünmez bir güzellikte kaynaşırlar.” Ancak Rodin kendine dönük, bencil bir insandır ve genç Camille’in entelektüel ve sanatsal gelişimini tamamlarken bir yandan da bağımsızlığını ve sanatsal kişiliğini bastırmaya çalışır. Camille, “Ağlamak yararsız, susmak daha iyi. Kapımı sonsuza kadar kapıyorum.”

“Ruhum ölesiye kederli.” “O bile terk etti! O bile!...” Camille Claudel otuz yıl akıl hastanesinden yazdığı mektuplarında dramını bu, üç sözcükten ibaret cümleyle özetliyordu. Biteviye söylenip duruyordu: “Ya ben, ben onu sevmedim mi?...” Benim de yakınmaya hakkım yok mu?”

Soğuk gecenin arkasında son mektubunda da şunları yazıyordu: “Bir sanatçı için acı bir sürpriz, ödüllendirilmek yerine başıma bu geldi. Zaten böyle şeyler hep beni bulur...” Trajik olan çektiği manevi acılardan değil, “insancıl ideal”in yok olup gidişine hayıflanıyordu. Rodin’le yaşadığı tutkulu ilişkiden Camille bezgin ve ezgin düşer. Ama o “yenildiğini ne zaman kendine itiraf edecek...”, “aynalara onun ismini bağırtıyor, sanki sevdiğini vereceklermiş gibi, beklediği ışığı, vermek istediği savaşı...” Ne heykel tutkusu ne aşka yönelen ruh

ve ten kendini avutamaz. Artık yolun sonunun başlangıcına gelmiştir. Michelangelo’nun söylediği gibi, “Kutsal aşk çarmıha kollarını açmış bize(“bakıyor”).

O dönemin Paris’inde sanatçılar arasında yaygın olan “absent” içkisine olan tutkusunu genç kadını deliliğinin sınırlarına kadar götürür. İtalyan şairi Cezare Pavese’nin intiharından kısa bir süre önce günlüğüne şöyle yazar. (Sanki Camille’in dramını yansıtır.): “Acı bile, intihar bile hayatın, şaşkınlığım, gerilimin bir parçasıydı.”

1943’de otuz yıldır kapalı tutulduğu bir akıl hastanesinde ölen Camille görsel anlamda ender denecek güçte ve özgünlükte eserler bırakır. Ama erkekler dünyasında üstünlüğünü ispatlamış kadınlara uygulanan cezadan kurtulamaz: Unutulur... Ama o Mathias’ın söylediği gibi, “... Gerçekten insan ona baktıkça daha çok seviyor onu, daha çok anlıyor, hayran gözlerle güzelliğinin hakiki sarhoşluğunu doldurduğunu daha çok hissediyor.”

Sanatıyla Camille Claudel

Fransız sanat tarihçisi Rene Huyghe, “görüşler”, “sezizler”, “ahşkanlıklar” ve bütünü düşünmek için şöyle der: “Sanatçıların bize sunduğu dünya kendilerinde taşıdıkları görünmez görünür yansıması gibidir. Sanatçılar bize varlıklarının anahtarını bırakırlar; onlar varlıklarına bir dolambaçla, bir simge aracılığıyla girmemize izin verirler.” Camille’in heykel tutkusuyla birlikte, kişiliğindeki bireysel güç ve coşkun duyusu, seziz derinliğinde eleştirel bir göz ortaya

çıkar. Ve o bunu yaptı. Sonsuz ihtirasla, arzuya, Epiküryen (zevkçil) edayla yaptığı heykel gruplarında; insan bedenini hareketlerinden soyan birer denemelerdir.

Morhardt Mathias, 1893 Martında Mercure de France'da yayımlanan makalesinde şöyle diyor: "...Cour des Miracles'a bakan penceresinden orada her gün yaşanan drama tanık olduğu döneme ait küçük grup çalışmalar - kör müzisyenin etrafında yarı çember halinde oturmuş çocuklar, şapkaları elde, elleri arkada, gözleri kapanan yukarda ki pencerelerde iki küçük şarkıcı ve daha bilmediğim niceler - ölümsüz eserlerin kutsal izlerini taşırlar." der. Mathias, önemli bir ayrıntıyı da çizer: " ...dört kadında ona bu olağanüstü başarıyı esinleyecekti: Les causeuses (Konuşkan Kadınlar) ...Biçem ve imgeleme gücü karşı konulmaz bir güçte. Sanatçının insan biçimine saygısı, onun sadakati bile bugüne dek görülmemiş bir yücelik ve serbestlik içinde kendini gösteriyor." der.

Camille'in kafası imgelerle doludur. 113, İtalie Bulvarındaki evine dönüyor. Birkaç aydır kendi atölyesi var artık. Atölyesine girip çalışmaya başlıyor. Yitirilmiş zamanı yakalaması gerekiyor. Yontuyor, taslak yapıyor, arıyor. Artık Rodin için çalışmıyor, zamanı var. Bekleyiş içinde, onu bekleyerek yeterince zaman kaybetmedi mi?

" Her şeyi ona bağladı. Her şeyi onda kaybetti"

Özetlemek gerekirse, Camille Claudel yaşam sıcaklığının eksikliğini seziyor ve

her yaptığı heykel onun şiirini söylüyordu. Baudelaire'in unutulmaz sözüyle: " Hayat gücü yaradılışı bütünüyle parçalara ayırıyor; sonra kökü ruhun ta derinliklerinde olan yasalara göre parçaları bir araya getirerek bunlardan yeni bir dünya yaratıyordu." Ancak, şunu da göz ardı etmemek gerekir: Camille, gelgitlerini bir "deliryum" halinde değil de bir sanatçıda olabilecek dışavurumlar olarak görüyordu. Nitekim Akıl Hastanesinden gönderdiği bir mektupta şunları yazacaktır: "...Benim yerim burası değil, beni bu ortamdan kurtarmak lâzım; on dört yıllık böylesi bir yaşamdan sonra, avaz avaz özgürlük istiyorum..." der

"İçindeki çocuk Camille" i ne güzel anlatıyor Henry Asselin: " Camille binlerce rengin birbirine karıştığı, tüylü, kurdeleli şapkalara, abartılı giysilere isyan bayrağını çekmişti. Çünkü bu olağandışı sanatçıda bir aşırılık, sürekli çocuksu bir yan vardı." der. Camille kendisini ve çevresini hiç abartmadan, doğal, yalın bir şekilde şöyle değerlendiriyordu: " Doğal güzelliklerimi ortaya çıkaran güzel şapkalar, güzel giysiler satın almalydım kendime. Bu sanat daha çok ihtiyar sakallılara, aptal suratlı kadınlara göre, doğayı paylaşan bir kadına göre değil..." demekten kendini alamaz.

Camille Claudel'i hiçbir şey yıldır(a)madı. Kendine özgü coşkun ve vahşi yapısıyla hayat ve sanat macerasına atılır. Rodin'i bütün ihtirasıyla olduğu kadar bütün kalbiyle, bütün ruhuyla sevdi. Ümitsiz aşk, iki sevgiliyi birleştiremeden melodramla sona erdi. Kardeşi Paul Claudel, bu konuda şu an-

lamlı sözü söyleyecektir: "Her şeyi ona bağladı. Her şeyi onda kaybetti."

Sonuç Yerine

4 Aralık 1905'te sanatseverler tarafından ilgiyle izlenen Serginin özel açılışını yapan galerici Eugene Blot, onun için şunları söyler: " Sen bu dönemin en otantik heykeltıraşısın. Deha her zaman dönemin kâbusudur. Sanatında kıyas kabul etmeyecek kadar büyüdü." der.

Karar vadisinde tek olma özelliğini ruh ve bedeninde gösterdi. Sanat tarihine kalıcı eserler vererek erkekler dünyasına nanik yaptı. Hüzünle, bekleyişle, umutla/umutsuzluk arasında... Büyük bir bedelin sancısı "Ölmeyen Aşk"ı hep duyumsadı.

Anne Delbee, Camille Claudel'i konu alan ve önce Caroucherie'de sonra Jean-Louis Barrault/Rond-Point Tiyatrosunda sahneye koydu. Ayrıca Rejisör Bruno Nuytten tarafından " Camille Claudel" 1988'de filme alındı. Camille Claudel'i Isabelle Adjani, Rodin'i de Gerard Depardieu canlandırdı Tiyatroda ve sinemada ölüm-süzleştirildi. "Yaratıcılıkta otuz yıl, akıl hastanesinde otuz yıl"...

Ve sanatla, aşkla yoğrulmuş bir ömür böyle geçti!..

Kaynak

Anne Delbee, Bir Kadın, Çev.: Ayşe Kurşunlu Ortaç, Afa Yay., (İkinci Baskı), İstanbul, 1990.

Açıklama/Gönderme

Rodin ve Camille Claudel arasında geçen diyaloglar " Camille Claudel" filminden alınmıştır.

(rh+artmagazine, S: 82, Temmuz 2011, Yaz Özel Sayısı)

BOLŞEVİK DEVRİMİ VE ORTA DOĞU'YA ETKİSİ

Dr. Ömer DÖŞEMETAS
Amir hossein SOLTANZADEH

► GİRİŞ

Rus tarihine bakıldığı zaman ilk dönemlerden itibaren knezlik adını verilen bir yapı göze çarpmaktadır. Altın Orda Devleti'nin yıkılmasından sonra bu knezlikler bir araya gelmiş ve Rusya, yavaş yavaş dünya siyasetinde boy göstermeye başlamıştır. Romanov hanedanından olan Çar I. Petro 1721 yılında Rusya İmparatorluğu'nu kurmuş ve onun ileri sürdüğü fikirler Rusya'nın dış politikasını oluşturmuştur. Bu politika dört temel amaç üzerine kurulmuştur. Karadeniz'e inmek, boğazlar üzerinden sıcak denizlere ulaşmak, Ortodoksların koruyuculuğunu üstlenmek ve Panslavizm yani dünya üzerindeki Slavları tek çatı altında toplamak olarak ifade edilebilir. Bu amaçlara ulaşmak için Rusya'nın oldukça stratejik bir bölge olan Ortadoğu'ya inmesi gerekirken, birçoğu Müslüman olan devletlerle diplomatik, ekonomik ve askeri ilişkiler kurmak zorunda olduğu söylenebilir.

Rusya yönetim sistemi olarak monarşik bir yapıya sahiptir. Rus Çarı ülkenin yönetiminde tek söz sahibidir. I. Petro'dan sonra başa gelen bütün Çarlar onun politikasını takip ettirmişlerdir. Son Çar II. Nikolay'ın 1917 yılında Bolşevik devrimi ile tahttan inmesi sonucu 196 yıl süren Romanov ailesinin saltanatına son verilmiştir.

► Son Çar II. Nikolay Dönemi ve I. Dünya Savaşı

1894 tarihinde tahta çıkan II. Nikolay ve eşi Aleksandra (Rus ruhuna sahip olan bir Alman)¹ Rusya'nın savaşa girme sürecinde etkin rol oynamıştır. II. Nikolay'ın tahta çıktığı dönemde ülkede ağır ekonomik sorunlar ve sınıflar arası derin farklar göze çarpmaktaydı. Halkın isteği İngiltere ve batılı devletler gibi demokrasiye geçilmesinden yanaydı. Fakat II. Nikolay bu duruma karşıydı. Tahta çıktığı gün izdihamdan dolayı 1400'den fazla kişi ölmüştü.² Ancak

1 Leon Trotsky, Russian Revolution, Tehran 1982, 103.

2 <https://www.history.com/this-day-in-history/czar-nicholas-ii-crowned>

bu destek alınan kararlar ve ekonomik buhran ile düşüşe geçti. Özellikle 1905 Japon Savaşı'nın başarısız olması halkın büyük tepkisine ve protesto gösterilerine sebep olmuştur³. Bu gösterilerde halkın üzerine ateş açılması olayları daha da büyütüştür. Bu protestolar sonucu Duma Meclisi açıldı ve Rusya mutlak saltanattan meşruti bir hükümete döndü. Duma Meclisi 6 Ağustos 1905 tarihinde milletın baskısı sonucu II. Nikolay tarafından açılmıştır. Duma Meclisi'nin açılması demokratik bir gelişme olarak değerlendirilemez. Çünkü alınan kararlarda bu meclis doğrudan etkili değildi son söz yine çara aitti.

Dünyayı etkileyen ilk büyük savaş olan I. Dünya Savaşı'nda Rusya, Fransa ve İngiltere ile birlikte İtilaf devletleri bloğunda yer almıştır. Ayrıca savaş öncesi önce Almanya ile ittifak anlaşması yapıp daha sonra İngiltere ve Fransa'ya yaklaşması da Rusya açısından olumsuz bir karar olarak göze çarpmaktadır. Bu dönemde orduda profesyonel birlikler bulunmamaktaydı. Ordunun daha çok çiftçiler ve işçilerden oluşması, kıtlığın başlıca sebepleri arasında yer almaktaydı⁴. Batıda Almanya ve Macaristan, doğuda da Japonya karşısında kayıplar veren II. Nikolay prestijini kurtarmak için Osmanlı Devleti ve İran'a saldırma politikasına yöneldi.⁵

Rusya'nın bu politikaya yönelmesinde Fransa ve İngiltere'den izin alması da önemli bir etkeni⁶. Bu politika çerçevesinde 1915 yılında Osmanlı Devleti'nden Erzurum, Bayburt, Trabzon, Muş ve Bitlis ile Sivas önlerine kadar olan bölgeleri; İran üzerine düzenlenen seferlerle Azerbaycan, Hazar Denizi'nin batı kıyıları ile Kürtlerin bulunduğu bölgeleri ele geçirmiştir.

Sınırların genişlemesi merkezi otoritenin bozulmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti tarafından boğazların kapatılması ve Rusya'ya yardımın gidememesi üzerine faiz ve dış borçlanma o kadar artmıştır ki Rusya'nın yüksek oranda para basması 1916 tarihinde yüzde bin enflasyona sebep olmuştur⁷. Rusya içinde başlayan karışıklıklar devrimin ortaya çıkmasının başlıca sebepleri arasında yer almaktadır.

➤ Bolşevikler ve Devrim

1903'te başlayıp 1917'ye kadar devam eden protestolara yüzbinlerce insan katılmıştır. Örneğin 1917 tarihindeki protestoya 575,000 kişinin katıldığı belgelerden anlaşılmaktadır.⁸ Genelde protestoya katılan kesim çiftçi, köylü, işçi ve asker gibi alt tabakalardan kişilerdi.

Protestocular genelde Sosyalizm düşüncesine sahip olan Bolşevik Partisi'ni destekliyordu. Bolşeviklerin lideri olan Vladimir Lenin, 1897 tarihinde Sibirya'ya sürgün olarak gönderildi; buradan da İsviçre, Fransa ve Almanya'ya geçmiştir. İç karışıklıklar ve protestolar artınca Nisan 1917'de tren ile Petrograd'a dönen Lenin, burada Marksizm akımının etkisiyle Marksizm-Leninizm düşüncesini ortaya koymuştur⁹.

3 Leon Trotsky, Russian Revolution, Tehran 1982, 39.

4 Hugh Stone-Watson, The Russian Empire, Oxford 1967, 704.

5 Leon Trotsky, Russian Revolution, Tehran 1982, 27.

6 Leon Trotsky, Russian Revolution, Tehran 1982, 28.

7 Norman Stone, The eastern front, London 1975, 288.

8 Leon Trotsky, Russian revolution, Tehran 1982, 43.

9 David Fromkin, A Peace To End All Peace, New York 1989, 234.

Vladimir Lenin'in vadettiği sınıfsız toplum yapısı bu zümrelerin protestolara katılmasının başlıca sebepleri arasında yer almaktadır. 1917 yılında Dünya Kadınlar Günü için bir araya gelen kadınların protestosuna önce işçiler, daha sonra da askerler katılmıştır. Askerlerinde gösterilere destek vermesi çar üzerinde ki baskıyı daha da artırmıştır. Bu protestolara daha fazla dayanamayan II. Nikolay, Şubat Devrimi ile görevi bırakmıştır¹⁰. Romanov ailesinin 1721 tarihinden 1917 tarihine kadar devam eden yönetimi Şubat Devrimi ile son bulmuştur. Bu devrim ile 20 Ekim 1894 tarihinde tahta çıkan II. Nikolay 15 Mart 1917 tarihinde istifa etmiş yerine Alexander Kerensky başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur.

Bu hükümet I. Dünya Savaşı'ndan çekilme taraftarı değildi; fakat Bolşevikler savaştan çekilerek kendi iç meselelerine odaklanma taraftarıydı¹¹. Çelişen bu düşünceler

Rusya'da Kızıl ordu (Bolşevikler) ile Beyaz ordu arasında altı ay süren mücadelelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Savaşın galibi olan Bolşevikler, Petrograd'ı ele geçirdi ve Kerensky hükümetini düşürerek Vladimir Lenin önderliğinde Ekim Devrimi ile Bolşevik rejimini kurdular. Bolşevikler II. Nikolay ve ailesini Yekaterinburg şehrinde tutukladılar ve 17 Temmuz 1917'de son çar, eşi, oğlu ve dört kızını idam ettiler. Bu olaylardan sonra Bolşevikler, Rusya Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Bu yapıda sadece Ruslar etkilidir. Diğer uluslar sosyalist olmak şartıyla on dört bağımsız devlet olarak kalmıştır¹².

Yeni kurulan bu rejim, savaşa karşı olduğu için I. Dünya Savaşı'nda ele geçirdiği yerleri bırakarak savaştan çekilmiştir. Brest-Litovsk Antlaşması'na Bolşeviklerin temsilcisi olarak Leon Trotsky gitmiş ancak "ne savaş ne barış" politikasını benimseyerek Petrograd'a geri

dönmüştür¹³. Rusya'nın içinde bulunduğu durum sebebiyle Lenin'in çağrısıyla masaya dönen Leon Trotsky, Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalayarak Rusya'yı resmen savaştan çekmiştir.

➤ SAVAŞTAN SONRA RUSYA VE ORTADOĞU

Rusya savaştan çekilirken ele geçirdiği toprakları hoşgörü politikası çerçevesinde uluslara geri vermiştir. Bu politika ile dünyaya bir mesaj verilmeye çalışılmıştır. Nitekim Bolşevik politikada reklam unsuru önemli bir yer tutmaktadır. Çekildiği bölgelerde komünist partiler kuran Bolşevikler bu yapıları desteklemiştir. Bunun amacı yeni kurulacak devletlerde Sosyalist rejimin yayılmasını sağlamak olarak ifade edilebilir. Bu düşünce ile Türk Kurtuluş hareketine silah ve maddi destek yardımıyla bulunulmuştur¹⁴. Amaç bu devletin rejiminin sosyalizm olmasıdır. Brest-Litovsk Antlaşması'yla aldığı yerleri geri veren Bolşevikler, Çarlık dönemindeki anlaşmalarında geçersiz olduğunu kabul etmiştir.

Rusya'da 1922'ye kadar ekonomik büyüme devam etmiştir. 30 Aralık 1922'de Bolşevikler, Beyaz Ordu'yu tamamen yenerek Sosyalist Sovyetler Cumhuriyetleri Birliği'ni kurmuş ve ayrılan devletler tekrar bu çatı altında birleştirilmiştir¹⁵. Bu tarihte durumu ağırlaşan Lenin peş peşe geçirdiği felçler ile her geçen gün daha da kötüye gitmiş ve 1924 tarihinde vefat etmiştir.

10 Norman Stone, Europe Transformed, London 1983, 371.

11 David Fromkin, A Peace To End All Peace, New York 1989, 234.

12 David Fromkin, A peace To End All Peace, New York 1989, 462.

13 www.thegreatcoursesdaily.com/russia-after-the-bolshevik-revolution/

14 David Fromkin, A Peace To End All Peace, New York 1989, 416.

15 https://www.history.com/this-day-in-history/ussr-established

I. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere, Rusya'nın ve sosyalizm rejiminin yayılmasını engellemek için Osmanlı, İran ve Afganistan topraklarında İslam duvarı adı verilen bir sınır belirlemiştir¹⁶. Buna göre Ortadoğu'nun zenginlikleri Rusya'ya geçmeyecek ve İngiltere sömürgelerinin güvenliğini sağlamış olacaktır.

Rusya'nın Afganistan politikası, İngiltere ile yapılan anlaşmaya göre şekillenmiştir. 1907 tarihindeki bu anlaşmadan sonra 1919'da Amanallah Han, Afganistan'ın bağımsızlığını ilan etmiş ve Hindistan'a saldırmıştır. Bu olaydan sonra Rusya, Hindistan sınırında elçilik açmış ve İngiltere bu duruma karşı çıkmıştır. 8 Ağustos 1919'da İngiltere, Afganistan'ın bağımsızlığını resmen tanımıştır¹⁷.

Osmanlı Devleti'nin parçalanması İtilaf devletlerinin birinci hedefiydi. Ancak Rusya ihtilalden sonra İngiltere'ye karşı başarılı mücadelelerinden dolayı Mustafa Kemal öncülüğündeki Türk kurtuluş hareketini desteklemiştir. Bu hadise Sovyetlerin ilk dış yardımı olarak kabul edilmektedir. Nitekim bu dönemde İngiltere, İstanbul'u fiilen işgal etmiş ve boğazlar üzerinde kontrolü sağlamıştı. Bu durum Rusya'nın güvenliği açısından sakıncalı görülüyordu¹⁸.

İngiltere zengin petrol kaynaklarından dolayı İran'dan çekilmek istemiyordu. Amaç Rusya'nın güneyi inmesini engellemektir. 1907 yılında İngiltere ve Rusya arasında yapılan anlaşma ile İran üçe ayrılmış-

tır. İlk kısım İngiltere'ye bağlı, diğer kısım Rusya'ya son kısım ise tarafsız bölge olarak kabul edilmiştir. 14 Aralık 1917'de Lenin öncülüğünde Çarlık döneminden kalan İran ile yapılan anlaşmalar ve dış borçlar iptal edilmiştir. Böylece 1907 tarihinde ki anlaşma geçersiz sayılmış ve İran'ın toprak bütünlüğü tekrar sağlanmıştır. 1921 tarihinde Rusya ve İran arasındaki anlaşma İngiltere'yi tedirgin etmiştir. Ancak İngiltere, İran'ın istiklalini kabul etmek zorunda kalmıştır. 1925'de Rıza Şah öncülüğünde yeni hükümet kurulmuştur. Bu hükümete Pehlevi Hükümeti de denilmektedir¹⁹.

➤ SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı neredeyse tüm devletleri etkileyen uluslararası bir olaydır. Bu savaş sonucu imparatorluklar yıkılmış dünya düzeni yeniden kurulmuştur. Yıkılan imparatorluklardan biride Çarlık Rusya'dır. Romanov ailesinin idaresinde uzunca süre hayatta kalan Çarlık Rusya II. Nikolay döneminde başlayan halk hareketi ile yıkılmıştır. II. Nikolay'ın politikaları ve ekonomik sıkıntılar Rusya'da ihtilali doğuran başlıca sebepler olarak göze çarpmaktadır. Japon Savaşı'nda alınan yenilgi prestij mücadelesine dönüşmüş ve Rusya gözünü Ortadoğu'ya çevirmiştir. Bu bölgelerde başarı sağlanmış olsa da içte başlayan Ekim Devrimi ve Kızıl Ordu ile Beyaz Ordu'nun savaşı Rusya'da Bolşevik ihtilali ile sonuçlanmıştır. Lenin öncülüğünde kurulan yeni devlet savaşa karşı olduğu için Çarlık zamanında ele geçirilen

bölgeleri eski sahiplerine geri vermiştir. İngiltere ile girilen mücadelede özellikle Osmanlı, İran ve Afganistan bölgesi egemenliği belirleyici olmuştur.

Hem İngiltere hemde Rusya, Osmanlı, İran ve Afganistan üzerinde kendi emellerini gerçekleştirememiştir. Rusya'nın bölgeye getirmek istediği Sosyalizm ve İngiltere'nin yaymak istediği Emperyalizm düşüncesi bu üç devlette de hayata geçirememiştir. Bu bölgelerin halkı kendi iradeleri ile bağımsız devlet olmayı başarmış ve kendi yönetim sistemlerini kurmuşlardır.

Bu bölgelerin halkları hem Rusya hemde İngiltere ile elleindeki tüm imkanlar ile mücadele etmişlerdir. Milliyetçilik düşüncesi ve Emperyalizm'e karşı olma düşüncesi bu bölge insanını tetikleyen ana etmenler olmuştur. Günümüzde de büyük devletlerin bölge üzerinde planları devam etmektedir. Tarihten ders alınırsa yine aynı ruha sahip Ortadoğu halkları bu emperyal güçleri bölgelerinden tekrar söküp atmayı başaracaktır.

KAYNAKÇA

David Fromkin, A Peace To End All Peace, New York 1989.

<https://www.history.com/this-day-in-history/czar-nicholas-ii-crowned>

<https://www.history.com/this-day-in-history/ussr-established>

Hugh Stone-Watson, The Russian Empire, Oxford 1967.

Kenneth Morgan, Consensus and Distunity, Oxford 1979.

Leon Trotsky, Russian Revolution, Tehran 1982.

Norman Stone, Europe Transformed, London 1983.

Norman Stone, The Eastern Front, London 1975.

www.thegreatcoursesdaily.com/russia-after-the-bolshevik-revolution

16 Kenneth Morgan, Consensus And Distunity, Oxford 1979, 119.

17 David Fromkin, A Peace To End All Peace, New York 1989,407-410.

18 David Fromkin, A Peace To End All Peace, New York 1989,413-421.

19 David Fromkin, A Peace To End All Peace, New York 1989,441-448

AHMED-İ ŞAMLÛ

(1925-2000)

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM*

12 Aralık 1925 tarihinde Tahran'da dünyaya gelen Ahmed-i Şamlû, bir subay olan babasının görevi nedeniyle çocukluk dönemini başta Zahidan ve Meshed olmak üzere kuzeydoğu ve güneydoğu İran'da geçirdi. Orta öğrenimini programlı bir şekilde yürütemeyen Şamlû liseyi Tahran'da tamamladı.¹

1952'den itibaren iki yıl Macaristan elçiliği kültür müşavirliği görevinde bulundu. 1954 yılında siyasî tutuklu olarak on dört ay hapis yattı. Daha sonra sinemaya yönelen Şamlû, Sistan ve Beluçistan belgesellerini hazırladı, çeşitli senaryolar yazdı. 1972 yılında tedavi amacıyla Almanya'ya oradan Amerika'ya gitti. 1977'de siyasi nedenlerle bir yıl Amerika'da ikamet etti. Ardından İran'a döndü. 1988'de İkinci Uluslararası Edebiyat Kongresinin davetiyle Almanya'ya gitti. Değişik Avrupa ülkelerinde kültürel ve edebî faaliyetlerin ardından İran'a döndü. 1990'da Amerika'da çeşitli edebî etkinliklere katılan Şamlû, Berkeley Üniversitesinde çağdaş İran edebiyatı dersleri vermek üzere misafir öğretim üyesi olarak bir dönem görev yaptı. Orada Human Rights Watch'ın "Free Expression" ödülünü aldı. 1991'de İran'a döndü.

1994 yılında, İsveç'teki İranlıların davetiyle İsveç'e giden Şamlû adına 1994'te 21-22 Ekim'de Kanada Toronto Üniversitesi'nde bir kongre düzenlendi. Daha sonra İran'a dönen şairin hastalığının ilerlemesiyle Tahran'da sağ bacağı dizinden kesildi. 2000 yılında 75 yaşında Tahran'da vefat etti.

Asıl ilgi alanı şairlik ve yazarlıktı. 1940 yılından itibaren şiirlerini çeşitli yayım organlarında yayımlanmaya başladı. Ahmed-i Şamlû, çağdaş Fars şiirinin önemli şairlerinden biri, "Şîr-i sepîd: *Serbest Şiir*" diye bilinen aynı zamanda "Şîr-i Şamlûyi" adı da verilen tarzın öncüsü ve sosyal içerikli çağdaş şiirin güçlü kalemlerindedir. Bu şiir türünde şair, aruz musikisini bir tarafa bırakmakta, kelimelerin musikisini kullanmaktadır. Şamlû, gençlik döneminin heyecanlı yıllarında sosyal konulara ağırlık veren bir halk şairi olarak öne çıkmış, özellikle eserlerinden bir kaçını adadığı son eşi Aydâ aşk konulu şiirlerinin ilham kaynağı olmuştur:

Aşıkça

*Seviyorum seni diyen,
Üzüntüye boğulmuş
Sesini kaybetmiş bir şarkıcıdır.
Keşke dili aşkın olsaydı.*

*Binlerce mutlu kâkül,
Gözlerindedir senin.
Binlerce suskun kanarya,
Boğazımda benim.
Keşke dili olsaydı aşkın.*

*Seviyorum seni diyen,
Mehtabını arayan gönlüdür
Gam yüklü bir gecenin.
Keşke dili olsaydı aşkın.*

¹ Muhammedi, Hasan Ali, Ez Bahâr Tâ Sehriyâr, Tahran 1375 hş., s. 538; Burkai, Sey-yid Muhammed Bâkır, Sohenverân-i Nâmi-yi Mu'âsir, Tahran 1373 hş., I, 472; Novruzî, Cihânbehş, Edebiyyât-i Mu'âsir, Tahran 1375 hş., s. 311; Pornâmdâriyân, Takî, Sefer Der Mih, Tahran 1374 hş., s. 66; Ya'kûbsâhi, Niyâz, Âşkâ-nehâ, Tahran 1373 hş., s. 78.

*Gülümseyen binlerce güneş,
Salınıp yürümenle ışıldar senin.
Binlerce ağlayan yıldız,
Arzularında benim.
Keşke dili olsaydı aşkın.*²

Bir ulusalci şair olarak çağdaş Fars edebiyatında yerini alan, özellikle Fransız yazarların eserlerinden Farsça'ya çeviriler yapan, birtakım eserleri de önemli dünya dillerine çevrilmiş olan, aynı zamanda birkaç tiyatro da kaleme almış olan Şamlû, Hâfız ve Mevlana başta olmak üzere bazı ünlü şairlerin seçme şiirlerini de seslendirmiştir.

Gençlik döneminin heyecanlı yıllarında sosyal konulara ağırlık veren bir halk şairi olarak öne çıkan, her türlü imkandan yoksun yoğun halk kesimlerinin problemlerini ve sıkıntılarını yakından gözetleyen, onlarla birlikte feryad ederek bu sorunları ortadan kaldırmaya çalışan şair, bir süre sonra ümitsizliğe kapılır ve halktan kaçmaya, gizlenmeye başlar. Bu tedavisi mümkün görünmeyen hastalığının ilacını en güzel şekilde aşkta bulan şair, siyasi ve sosyal faaliyetlerini bir tarafa bırakır; sonu belli olmayan siyasi mücadeleler, sosyal konulu şiirler yerine gönlünü güzellerin zülüflerinin kıvrımlarına kaptırır, kendisini aşkın ve sevginin kollarına atar. Şamlû'nun şiirleri asıl bu dönemde toparlanarak daha olgun bir yapıya kavuşur. Onun gerçek ilham kaynağı ve öğretmeni bu aşktır. Üç defa evlenmiş olan Şamlû'nun son eşi Ayda, onun aşk konulu şiirlerinin ilham kaynağı olmuştur. Eserlerinden bir kaçını şiir ve şairliği seven Ayda'ya adamıştır. Şamlû, Ayda'nın ve Ayda da Şamlû'nun tutkunudur.³

Yeni şiir tarzının yaygınlaşmasında, onun çalışmaları, dergi ve gazetelerdeki faaliyetleri, yeni şiir ve sanata yer ayıran kitaplara katkıları önemli rol oynamıştır. Bir süre *Sohen-i Nov*, *Huner-i Nov*, *Rovzene* ile *Mecelle-yi İlmî* dergilerinin editörlüğünü yürütmüş, *Âheng-i Sobh*'un yayımında da katkıda bulunmuştur.⁴

Şiirlerini "İ. Bamdâd", "İ. Subh" ya da "Bamdâd" mahlaslarıyla kaleme alan Ahmed-i Şamlû, roman, hikaye ve tiyatro dallarında da eserler vermiş, klasik metinlerin tashihiyle de uğraşmış, ço-

cuklar için yabancı dillerden hikaye çevirileri yapmış, çeşitli konularda araştırmalarda bulunmuş, değişik konularda makaleler kaleme almıştır.⁵

➤ **Aydınlık ufuk**

*Bulacağız biz güvercinlerimizi yeniden bir gün
Ve tutacak güzelliğin elinden sevgi.
Bir gün en küçük şarkı öpücük olacak;
Ve her insan,
Her insan için
Kardeş olacak*

*Artık insanların kapılarını kilitledikleri bir gün,
Karışmıştır kilit efsanelere
Ve gönül
Yeterlidir yaşamak için.*

*Her sözün anlamının, "sevmek" olduğu bir gün
Son söz için söz peşinde koşmayasın diye.*

*Her sözün ahenginin "yaşamak" olduğu bir gün
Ben son şiir için kafile arama sıkıntısına düşmeyeyim diye.*

*Her dudağın bir "şarkı" olduğu bir gün
En küçük şarkı öpücük olsun diye.*

*Senin geldiğin, gitmemek üzere geldiğin bir gün
Ve sevginin güzellikle bir olduğu gün.*

*Güvercinlerimize yeniden yem serptiğimiz bir gün
Ve ben o günü bekliyorum,
Artık
Olmayacağım
O günü.⁶*

➤ **Dâmen Dâmen eşk: Etek etek gözyaşı**

*Gündüzümsün benim ey karanlık gece!
İki kara gözüsün ya da sevgilimin
Uzunluğun siyah zülüfleri gibi
Siyahlığın gönlü gibi sevgilimin*

*Kucağına onun hayaliyle nice
Gözyaşı dökmüşüm gözlerimden
Gönül sırrımı söylemişim nice
Uyanık kalmışım seninle birlikte nice*

2 Şamlû, Ahmed, "Âşıkâne", Terânehâ-yi Küçek-i ğorbet, www.shamlou.org

3 Novrûzi, Edebiyyât-i Mu'âsir, 312.

4 Burkaî, Sohenverân-i Nâmi, I, 473.

5 Hakimi, İsmail, Edebiyyât-i Mu'âsir-i İrân, 1373 hş., 125-126.

6 Yakûbşâhi, Âşıkânehâ, s. 87-88.

*Bilirsin kan döktüğümü gözümden
Habersiz değilsin nasıl olduğumdan
Dimdik bir servi gibiydi boyum
O servi boy eğildi şimdi*

*Dimdik idim servi gibi bir zamanlar
Dayanılmaz şerhine bu hikayenin
Uçarken arşın pervazlarında
Kırdı aşk kanadımı, düşürdü değerimi*

*Yıkıldım dayanamam artık, eyvah
Karardı hayatım aşktan karardı
Yandım, yandım, yazık, yazık
Ey şeyh, yoksa günah mıydı aşk?⁷*

➤ Herkesin aşkı

*Gözyaşı sır,
Gülümseyiş sır,
Aşk sır.*

Aşkımın gülümsemesiydi o geceki gözyaşı.

*Anlatacağın bir hikaye değilim.
Söyleyeceğın bir şarkı değilim
Duyacağın bir ses değilim
Göreceğın bir şey değilim.
Bileceğın bir şey değilim...*

*Ortak bir derdim ben,
Çağır beni.*

*Ağaç ormanla konuşur
Bitkiler toprakla*

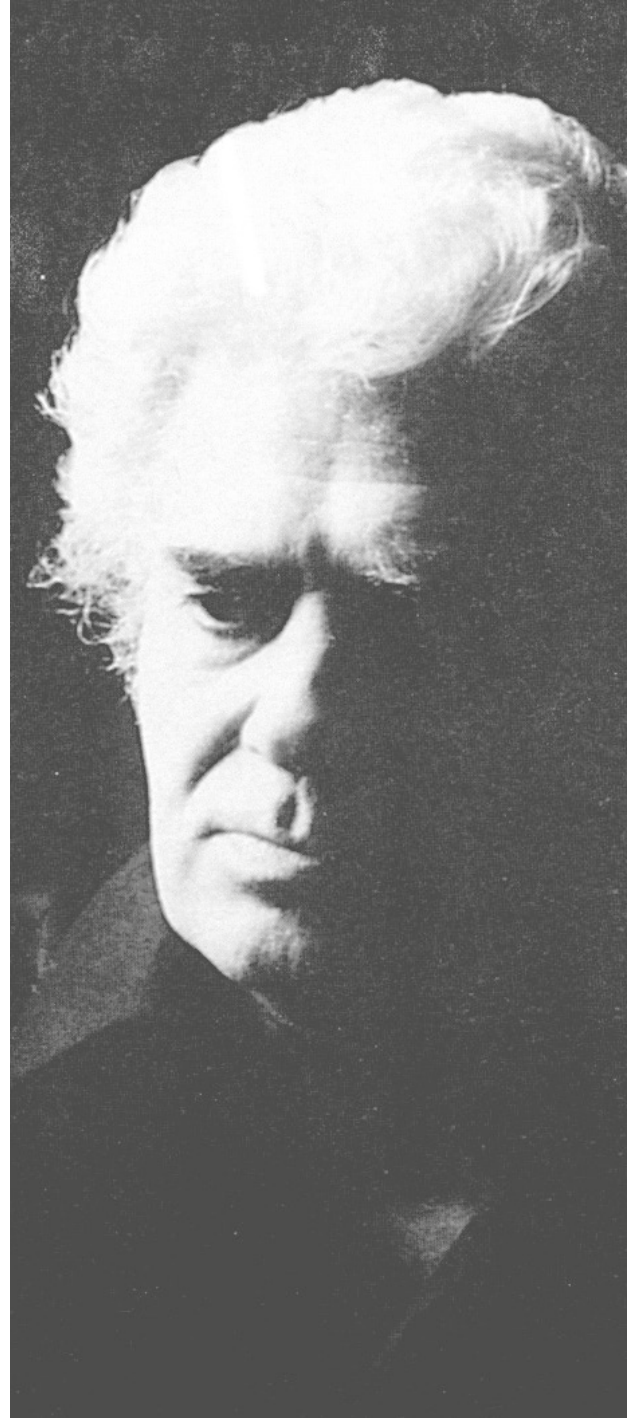
*Yıldızlar büyük gezegenlerle
Ben seninle konuşurum.
Adını söyle bana.
Elini ver bana.
Sözünü söyle bana.
Kalbini ver bana
Ben anlamışım senin yaralarını
Senin dudaklarınla konuşmuşum bütün du-
daklar için
Benim ellerim tanır ellerini sadece.*

*Aydınlık yalnızlığında seninle ağlamışım.
Dirilerin hatırı için.
Karanlık mezarlıkta seninle birlikte okumuşum,
En güzel şarkıları.
Çünkü bu yılın ölüleri,
En aşık dirilerdi.*

*Ver ellerini bana
Alışıkır ellerin bana.
Ey geç bulunan, seninle konuşuyorum
Bulutun tufanla konuştuğu gibi*

*Yağmurun denizle konuştuğu gibi
Kuşun baharla konuştuğu gibi
Ağacın ormanla konuştuğu gibi*

*Çünkü ben anlamışım senin yaralarını
Çünkü sesim
Alışıkır sesine.⁸*

7 Şamlü Ahmed, Âhenghâ-yi Ferâmûş Şode, www.shamlu.com.

8 Şamlü Ahmed, Hevâ-yi Tâze, www.shamlu.org

PAYİTAHTTA BİR ERZURUMLU NEF'İ

🗨️ Nizam IŞIK

Nef'i XVI. Asrın son yarısında (1572?) Erzurum'un Hasankale kasabasında (bugün Pasinler İlçesi) doğmuş olup asıl adı Ömer'dir. Babası Mehmet Bey, dedesi Ali Paşa'dır. Babası Mehmet Bey'in de şair olduğu ve Kırım Hanma kasideler sunduğu bilinmektedir.

Hasankale'de ve Erzurum'da tahsil gören, iyi bir eğitim alan, çok kuvvetli bir şiir kültürü ile yetişen şair, genç yaşta şiir yazmaya başlamıştır. Ömer'in ilk mahlası zararlı anlamına Zarri'dir. O tarihte Erzurum Defterdarı olan ve şiirlerini beğenen Gelibolulu Müverrih Ali genç şaire Nef'i (yararlı) mahlasını vermiştir.

Rivayete göre Celâli ayaklanmasını bastırmak için Anadolu'da bulunan Kuyucu Murat Paşa tarafından himaye edilerek İstanbul'a gönderilmiştir.

Sultan I. Ahmed zamanında sarayın himayesine girmiş; kendisine mütevazı memurluklar verilmiştir.

Nef'i Dördüncü Murad döneminde Osmanlı sarayından büyük iltifat ve himaye görmüştür. Sertliği ve hiddeti ile tanınan Sultan IV. Murad, Nef'i'nin şiirlerinde kendi ruhuna uygun söyleşler buluyordu. Onun kasidelerini, bilhassa hicivlerini hazla dinliyor ve bu şiirlerden özel bir zevk alıyordu. Padişah tarafından bunca sevilmesine rağmen Nef'i, Erzurumlu olmanın verdiği kalenderlik ve alçakgönüllülikle (ya da vakarla) daha yüksek görevler talep etmemiş olacak ki daima mütevazı bir memur olarak kalmıştır.

Nef'i, şiirlerini kuvvetli bir ses ve söz anlaşması halinde söylemiştir. Şiirde ses unsuru-

na büyük önem vermiştir. Bir kasidesindeki şu mısra onun sese ve ahenge verdiği değeri gösterir.

**Hem yazar hem tutarım
nağme-i kilke âhenk**

Nef'i'nin aşağıdaki beyti de onun şiirindeki musikiye ve ses zenginliğine örnektir.

**Erdi yine ürdibehişt, hevâ
oldu anber-sirişt**

**Âlem behişt ender behişt,
her gûşe bir Bağ-ı İrem.**

(Yine nisan ayı geldi; hava anber kokusuyla doldu; dünya cennet içinde cennete döndü. Sanki her köşe İrem Bağlarından bir parçadır.)

Devlet görevi almada gösterdiği alçakgönüllü Erzurumlu tavrının aksine Nef'i, usta bir şair olma hususunda iddialı bir Erzurumlu gibi davranır ve asla iddiasından vazgeçmez.

O kendini gelmiş geçmiş ünlü şairlerle ve devrinin ustaları ile karşılaştırır ve kendisi gibi bir şair bulunmadığını şu mısra ile söyler:

**Sözde nâzir olmaz bana,
ger âlem olsa bir yana**

Şair bir başka beyitte de Sultan Murad'a hitapla;

**Sen bir şeh-i zîşansm, şa-
hensh-ı devransm**

**Yani kim sen hakansm,
devrinde ben Hakânî'yem**

Demekle kendisini sultan-ı şuaraya yerine koymaktadır. Yine O'nun

**Tuti-i mu'cize-
güyem ne desem lâf
değil**

(Mucizeler söyleyen bir tutiyim, benim söylediklerim sıradan sözler değildir.)

Mısraı da şiirdeki iddiasını ifade eder. Nef'i'nin bu mısra ile başlayan gazeli bestelenmiştir. Ancak Nef'i yine sağlam itikadlı bir Erzurumlu olarak bütün üstünlük iddialarına rağmen yaradan karşısında secdeye kapanır, yüzünü toprağa sürer.

Nef'i yeter davâyı ko

dünya ile gavgâyı ko

Eflake istignâyı ko

hâke yüzün sür lâ-cerem

(Nef'i yeter iddiadan vaz geç; dünya ile kavga etme; feleklere tepeden bakma ve yüzünü toprağa sür.- secdeye kapan-)

Nef'i deyince akla öncelikle onun kasideleri ve hicivleri gelir. Gerçekten kaside söylemekte oldukça ustadır. Devrinin bütün sultanlarına ve birçok devlet büyüğüne kasideler sunmuştur. Nef'i, Kasidelerinde medhedeceği kişiyi, bilinen özellikleri ile anlatmak yerine o kişiyi kendi âleminde bir kahraman haline getirir ve bizzat kendisinin yarattığı bu

hayali kahramanı över. Meselâ, hiçbir harbe katılmamış Sultan I. Ahmed'i eşsiz bir cengâver olarak gösterirken Lehistan seferinden hiçbir başarı elde edemeden mahzun ve mükedder dönen II. Osman'ı da

**Âferin ey rûzgârın şehsu-
vâr-ı safderi**

Arşa as şimden- gerü tığ-ı

Süreyyâ-gevheri

(Âferin ey devrin düşman saflarını yaran en iyi binicisi, artık ülker yıldızından alınma mücevherlerle süslü kılıcını arşa as,- o oraya layıktır-)

Matlalı muhteşem övgülerle dolu kasidesiyle karşılaşmıştır. Aynı kasidede Nef'i,

**Bir gazâ etdin ki hoşnûd
eyledin Peygamber'i**

Derken elbette kendi hayal dünyasındaki kahramanı anlatmaktadır.

Nef'i'nin meşhur olduğu bir diğer alan hicivciligidir. Gerçekten Nef'i kasideleriyle ustalığını ortaya koyarken övdüğü devlet büyüklerinin yaptıkları hataları da akıldan silinmez mısralarla hicvetmiştir. Nef'i'nin hicivciliği de onun yaşadıklarıyla ve Erzurumluluk karakteri ile bağdaştırılmaktadır. Nef'i İstanbul'a gelmiş, saraydan himaye görmüş ama orada aradığı iç huzuru bulamamıştır. Gerçekten I. Ahmed devrindeki duraklama, I. Mustafa'nın meczup haliyle padişah oluşu, çocuk yaşta tahta çıkarılan IV. Murad devrinde sarayın kadınlar elinde kalması Nef'i için kabul edilebilir şeyler değildir.

Çok zeki, olayların ve insanların içyüzünü görebilen bir memleket çocuğu olarak, mert bir karaktere ve sert bir mizaca sahip olan bu yayla adamı (siz buna Erzurumlu da

diyebilirsiniz) bütün bunları ve bu arada dönen entrikaları görünce bu tiksinti verici, ezici ve üzücü hadiseler karşısında sessiz kalamazdı... kalmadı ve bu hadiseleri ve hadiseler içinde yer alanları acımasızca hicvetti. Hicivlerinde kendini kontrol edememiş ve bazen küfürlü ifadeler dahi kullanılmıştır ki Nef'i gibi büyük bir şaire bu tür ifadeler pek de yakışmamıştır. Ancak bunlar da aynı psikolojik etkiler altında ve öfkeyle söylenmiş sözler olarak kabul edilebilir.

Nef'in hicivleri Siham-ı Kazâ (Kaza Okları) adlı bir kitapta toplanmıştır. Birgün Sultan Murad Siham-ı Kazâ'yı okurken hava aniden kararır ve saray yakınlarına yıldırım düşer. Nef'in düşmanları bu hadiseyi onun hicivlerinin uğursuzluğu olarak sultana anlatırlar ve bunun üzerine IV. Murad Nef'i'ye bir daha hicviye yazmayı yasaklar. Ancak Nef'i öylesine haksızlığa tahammülü olmayan biridir ki bu yasağa boyun eğerken hemen söylediği bir kasidede

Bu günden ahdim olsun kimseyi hicv etmeyim illâ

Vereydin ger icazet hicv ederdim baht-ı nâsâzı

(“artık kimseyi yermeyeceğim ama izin verilirse önce uygunsuz (kötü) bir bahta sahip olanı (yani sultanın kendini) hicvederdim” diyerek hicivci karakterinden vazgeçmeyeceğini de ortaya koymuş oluyordu.

Aslında onun hicivden vazgeçmesi mümkün değildir. Yeri gelince babasını dahi hicvetmiştir. Genç yaşta babasından yeterli ilgi ve destek görmeyince babası için,

Peder değil bu belâ-yı siyahdur başuma

Diyebilmiştir.

Nef'inin hemen hatırlanan ve ekseriyet tarafından bilinen hicivlerinden biri Şeyhülislam Yahya'ya söylediği manzum cevaptır. Şeyhülislam, latife yollu da olsa şairimize kâfir deyince Nef'i de ona şu nükteyle cevap verir:

Bize kâfir demiş müfti efendi

Tutalım ben diyem ana müselman

Varıldıkda yarım ruz-i cezâyâ

İkimiz de çıkarız anda yalan

Yine Tahir isimli bir zat kendisine köpek deyince ona da şu nükteli hicvi söyler:

Bana Tâhir efendi kelb demiş

İltifâtı bu sözde zâhirdir

Malikî mezhebim benim zirâ

İtikadımca kelb tâhirdir

Kasidelerinden ve hicivlerinden söz ettiğimiz Nef'inin elbette gazelleri, dini şiirleri de vardır. Mesela Peygamber övgüsünde yazdığı “Sözüm” redifli naati çok meşhurdur. Ayrıca Farsça Divanında daha çok tasavvufi söyleyişe yöneldiğini görüyoruz.

Onun bütün şiirlerinde yiğitçe bir eda, ses zenginliğiyle oluşturulmuş bir ahenk ve musiki ve iddialı bir söyleyiş görüyoruz ki buna edebiyatçılar **Nef'iyanе söyleyiş** adını vermektedirler. Yani Nef'i divan şiirinde kendi üslubunu oluşturmuş nadir

sanatkarlardan biridir.

Ne yazık ki bu usta şair vazgeçemediği hicivci karakteri nedeniyle kendi sonunu hazırlamıştır. IV. Murad'ın yasaklamasına rağmen yine bir hiciv yazdığı anlaşılan Nef'i Sultana şikâyet edilir. Nef'i de yasak fermanından sonra yine hiciv yazdığını inkar etmez ve Sultan onu Sadaret Kaymakamı Bayram Paşa'ya teslim eder. O da bir fetva alarak şairimizi boğdurur ve cesedini denize attırır.

Bu nedenle bugün onu kabri başında anamıyoruz. Ama olsun kabri başında olmasa da biz hemşehrimizi her zaman rahmetle yâd edelim. Ölümü üzerine söylenen

Katline oldu sebep hicvi hele Nef'inin

mısraı ölüm tarihinin 1635 yılı olduğunu manzum olarak belirtmektedir. İsmi Erzurum'la özdeşleşmiş, kanı deli akan merhum şaire şehrimiz sivil toplumunun, bürokrasisinin ve siyasetinin daha çok sahip çıkması beklenir. Şair Nef'i için, birçok edip ve sanatkâr tarafından bir takım değerlendirmeler yapılmıştır. Ama **“Nef'i, Türk'ün ayrılanın kâbarışdır.”** diyen Yahya Kemal, O'nu en veciz ve belki de eksiksiz anlatan kişi olmuştur.

ERZURUM'DAN GİRİT'E UZANAN YARDIM ELİ -1867 GİRİT İSYANI VE ERZURUM-

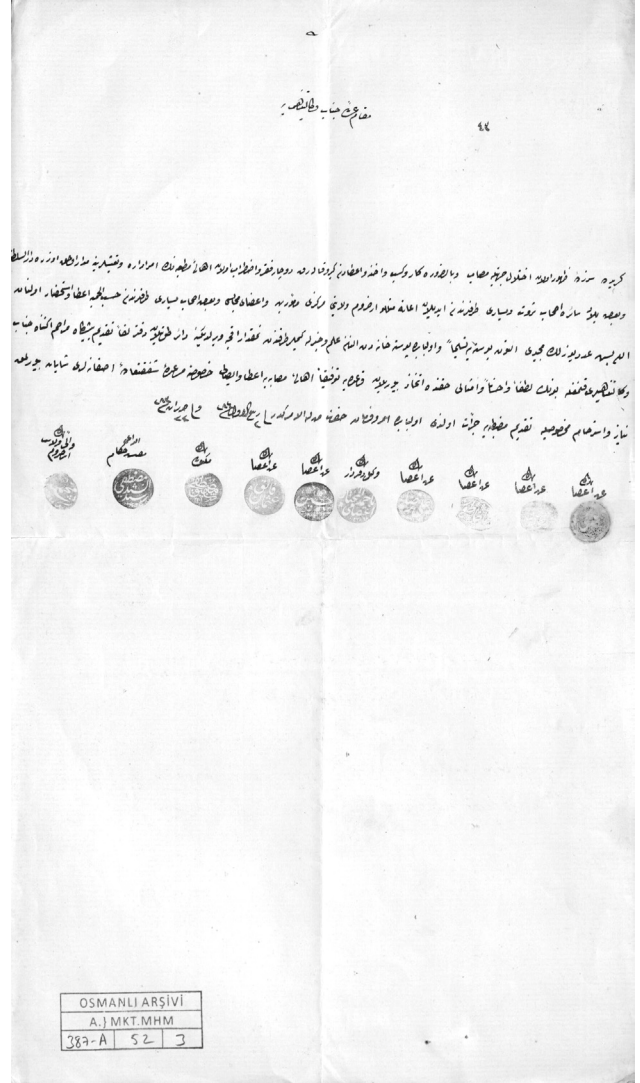
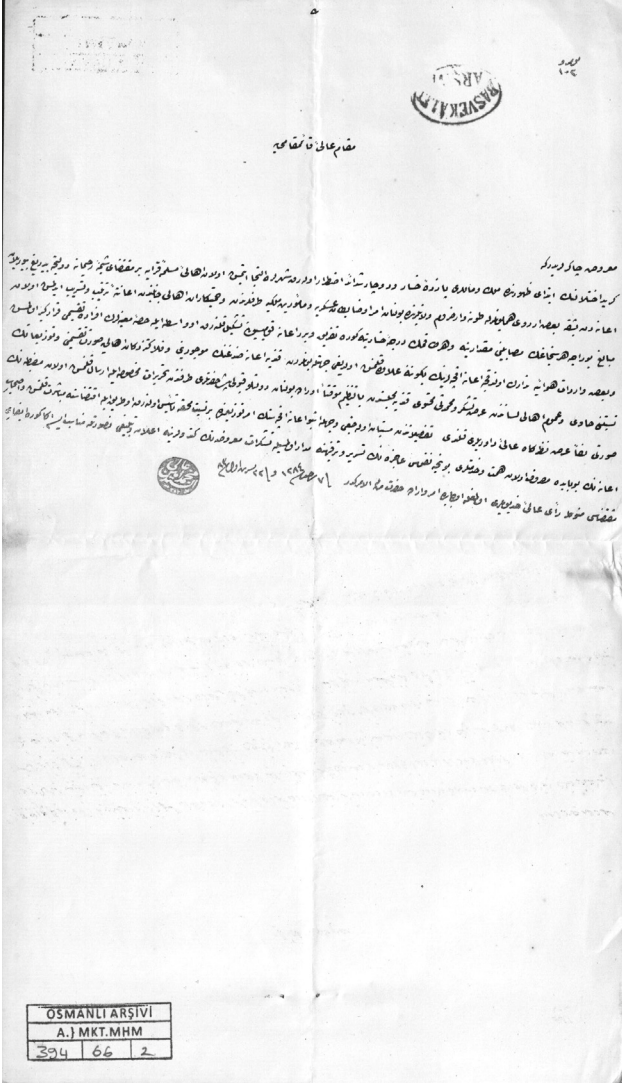
☰ Nurullah NEHİR

1645 yılında, Sultan İbrahim zamanında Hanya kalesinin fethi ile başlayan Girit savaşı, 25 yıl sürmüş, 1669 yılında ve 4.Mehmet zamanında Fazıl Ahmet Paşa'nın adanın çoğunu fethetmesiyle sonuçlanmıştır. 1715 yılında Damat Ali Paşa'nın adanın geri kalanını almasıyla beraber adanın fethi nihayetlenmiştir. Osmanlı Devleti tarafından fethedilen Girit Adası'nın halkının bir kısmının Rum olması ilerleyen zamanlarda bazı problemlere neden olmuştur. Fransız ihtilalinin yaydığı milliyetçi fikirlerden etkilenen Yunanlılar, Girit Adası'ndaki Rumları da isyana teşvik etmişlerdir. Megali İdea fikri doğrultusunda 1821 yılında çıkan Yunan isyanı, Girit Adasında yaşayan Rumları da etkilemiş, onların da isyan etmesine neden olmuştur. 1825 yılından, adanın elden çıktığı 1913 yılına kadar Girit'te çok sayıda isyan vuku

bulmuştur. Bu isyanlardan bir tanesi de 1866-1869 yılları arasında yaşanmıştır.

Osmanlı hükümeti tarafından Girit Adası, doğrudan merkeze bağlanınca, bir müddet sonra çeşitli nedenlerle yerli Rumlar isyanlar çıkarmaya başladı. Bu isyanlar karşısında Osmanlı Devleti, bölgede aldığı bir takım tedbirlerle otoriteyi tesis etmeye çalıştı. Ancak, İngiltere'nin de ön ayak olması ile, 1864 yılında Yedi Ada'nın Yunanistan'a verilmesi üzerine, Rumlarla meskûn bulunan bütün adaları ele geçirmek isteyen Yunanistan, Girit adasına tahrikçi papaz ve öğretmenler göndermeye başladı. Adaya gelen papazların kışkırtmasıyla 1866 yılında İsfakiya'da patlak veren bu isyan, kısa sürede bütün adaya yayılarak çok daha geniş ölçüde bir ayaklanma hareketine dönüştü. Daha önce Yunanis-

tan'a destek veren İngiltere, bu isyan sırasında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasından yana olduğunu açıklayarak Rumları hayal kırıklığına uğrattı. İsyanın başladığı tarihlerde, Girit adasına takviye güç sevk edecek olan Osmanlı donanmasının durumu ise pek içler acıcı değildi; genelde ahşap gemilerden oluşan donanma, çağın teknolojisi ile donatılamamıştı. 1866 yılında patlak veren Girit ihtilalinin reisi Hacı Mihal adlı bir Rum idi. Yıllarca çalışarak adayı bir kıvılcımla infilak edecek barut deposu haline getirmişti. Hacı Mihal, isyan sırasında Girit Rumlarına yönelik olarak yayımladığı beyannamede, adadaki bütün Rumları isyana davet etmiştir. Girit asileri, İsfakiya sancığına bağlı Apokoron kazasında 1866 yılı Haziran ayında isyan ettiler. Apokoron kalesi bilahare asilerin merkezi oldu. Yuna-

nistan'dan gelen 60 kadar çete reisi Apokoron'da ki asilerin başına geçti. Türklerin köyleri yakılıp yağmalandı.¹

İsyan 'da çok fazla Türk köyü zarar görmüş Müslüman ahali mağdur olmuştur. Yaşanan trajedi karşısında halkın mağduriyetinin giderilmesi amacıyla Osmanlı Devleti'nin bazı vilayetlerinde yardım kampanyaları düzenlenmiştir. Düzenlenen kampanyalara Tuna ve Erzurum vilayetleri katkıda bulunmuştur. Kendisinden yüzlerce kilometre

uzak olmasına rağmen Erzurum vilayeti Girit Müslüman ahalisine zor zamanlarında destek çıkmıştır. Erzurum Valisi Mehmed Reşid Paşa öncülüğünde Erzurum vilayet meclis azaları, memurlar ve ahalden bir kısım aralarında topladıkları 55 Mecidi altını Girit ahalisine göndermişlerdir. Başta Erzurum olmak üzere sair yerlerden gelen yardımların isyandan etkilenen ahaliye eşit bir şekilde dağıtılması için Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa komisyon kurulmasını istemiştir.

Tarihte birçok kez işgale ve doğal afetlere uğrayan Erzurum vilayetinin bu hassas davranışı oldukça manidardır. Anadolu'nun kilidi görevini başarıyla ifa eden Erzurum'un Osmanlı İmparatorluğunun diğer bölgelerinde yaşanan sorunlara kayıtsız kalmaması, kendisine yüklenen tarihi misyonla örtüşmektedir. Kendi zor zamanlarında dahi ötekinin derdiyle dertlenen Erzurum ahalisinin diğerkâm tavrı ilerleyen zamanlarda da devam etmiştir.

1 <https://www.altayli.net/girit-adasini-osmanli-idaresinden-ayirma-cabalari-yunan-isyanimini-takip-eden-donemdeki-gelistmeler-1821-1869.html>

ERZURUM KONGRESİ'NDE MİLLİ MÜCADELE'NİN İKİ ESASI

Dr. A. Cüneyt KÜSMEZ*

► Giriş

Mondros Mütarekesi, 30 Ekim 1918'de imzalandığında Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Harbi sona ermesine rağmen yürürlüğe giren ve işgali ve ilhaki kolaylaştıran ağır şartları, toprak kaybı ile birlikte Türk Milletini varlık sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu durumu anlamakta zorlanan İstanbul'daki hükûmetin, mütareke öncesi taşıdığı iyimser tutumunu hâlâ sürdürmesi ve devletin içerisinde bulunduğu durumun ciddiyetini kavrayamaması üzerine milli bir mücadele başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın daha Birinci Dünya Harbi devam ettiği dönemde ilk kez 3 Temmuz 1917'de ve ikinci kez de 1 Eylül 1918'deki 7.Ordu Komutanlığı görevi sırasında Osmanlı Harbiye Nezareti'ne göndermiş olduğu iki ayrı rapordaki görüşleri, yapılacak mücadelenin yapısı hakkında

fikir verir: 20 Eylül 1919 tarihli ilk raporda; artık savunmaya geçilmesini ve bir tek erin son ana kadar muhafaza edilmesi gerektiğini belirterek Alman çıkarlarını düşünen General Falkenhayn'ın bunu yapmacağından emir-komutanın tek elden olmak üzere kendisine verilmesini teklif etmiştir. 24 Eylül 1918 tarihli ikinci raporda ise Falkenhayn'ın cephe durumunu anlayamadığı ve Filistin'e taarruz etmekten daha önemli olanın savunma olduğunu belirterek komutanın yine tek elden yapılmasını ve kendisine verilmesini istemiştir. Bu iki rapor, yakın bir zamanda başlayacak Milli Mücadele'nin, Harekât-ı Milliye'sinde izlenecek yolun başlangıcını ifade etmesi bakımından önemlidir. Nitekim komutanın tek elden ve bir Türk generali tarafından yapılmasında, ordunun taarruz gücünün olmadığı ancak savunma gücünün bulunduğu ve savun-

manın da uzaktan yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Mütareke imzalandığında da aynı görüşlerini muhafaza eden Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak kendisine mütareke hükümleri tebliğ edildiğinde, Harbiye Nezareti'ne, 3 ve 6 Kasım 1918 tarihlerinde gönderdiği telgraflarla, mütarekenin sorumluluk sahası itibariyle nasıl uygulanacağını sormuş ve yeterli bir cevap alamaması üzerine nasıl uygulanması gerektiğine dair görüşlerini de ekleyerek yaptığı bir teklifle açıklamıştır. Özellikle Kilikya, Irak ve Suriye gibi sınırları belli olmayan ve Osmanlı mülki teşkilatlanmasında karşılığı bulunmayan coğrafi yerlerin belirsizlik yarattığı ve yeni işgallere sebebiyet vereceğini belirtmiş ve oldubittilere fırsat verilmemesi ile asker, silah ve teçhizatın da teslim edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesinde, iki temel husus bulunmaktadır. Birincisi "milletle dayalı bir mücadele başlatılması" ikincisi ise bu mücadelenin silahlı gücü olarak "ordunun yeniden teşkili ve muhafazasıdır." Ancak "Ordunun muhafazası ve çoğunluğu Türk olan bölgelerin elde bulundurulması" dır. Temel gaye olmak üzere Milli Mücadele boyunca askeri bir strateji olarak da uygulanacak olan bu ana düşünce tarzını kabul ettirememiştir. Hâlbuki birinci düşüncede Hâkimiyet-i Milliye, ikinci düşüncede Harekât-ı Milliye'nin anafikri vardır. Bunun üzerine bir ordu komutanı olarak görevini tamamladığını düşünerek, haksız ve hukuksuz mütareke hükümlerinin uygulanmasını önlemek ve bu maksatla Hükûmette bir görev almak niyeti ile İstanbul'a gitmiştir.

Bu iki düşüncenin, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a ulaştığında da devam ettiği görülmektedir. Hükûmet çevresi ve hatta Padişah ile yaptığı görüşmeler sonucunda Harbiye Nezareti'nde veya Hükûmet'te düşündüğü gibi bir görev alamamıştır. Mütareke hükümlerinin tatbikinde yapılan haksızlıkları önlemenin tek yolu olarak artık, güvendiği silah arkadaşları ile birlikte, milletin iradesine ve ordunun gücüne dayalı bir kurtuluş çaresi bulmaktır. Bu çarenin ilk fırsatı, İngiliz politikalarına uygun olarak hareket eden Hükûmetin, Anadolu'da asayişin temini için tedbirler almak ve aynı zamanda mevcut kolorduları bu yönde kullanmak maksadıyla kurulan üç ordu müfettişliğinden Meclis-i Vükela tarafından yetki ve sorumlulukları

onaylanarak kendisine verilen 9.Ordu Müfettişliği görevine atamasının yapılması ile ortaya çıkmıştır. Nitekim yapılacak mücadelenin amacı ve yöntemi hakkında kararını içeren ifadesinde Milli Mücadele'nin amacını; "Millet egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak." yöntemini ise; "Osmanlı Hükûmetine, Osmanlı Padişahına ve Müslümanların Halifesine başkaldırmak ve bütün ulusu ve orduyu ayaklandırmak..." şeklinde belirtmiştir.

Böylelikle millet ve ordu; Milli Mücadele'nin iki önemli gücü olarak ortaya çıkmıştır. Milli Mücadelenin devamı sürsünce bu temel düşüncenin iki önemli kavram altında yürütüleceği görülecektir: Hâkimiyet-i Milliye ve Harekât-ı Milliye

➤ Erzurum Kongresi'nde Belirlenen Hâkimiyet-i Milliye ve Harekât-ı Milliye

Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta Milli Mücadele'nin stratejisini "Türk ata yurduna ve Türkün istiklâline tecavüz edenler kimler olursa olsun bütün milletçe müsellehân mukabele ve onlarla mücadele eylemek icap ediyordu. Bu mühim kararın bütün icabat ve zaruriyatını ilk gününde izhar ve ifade etmek elbette musip olamazdı. Tatbikatı bir takım safhalara ayırmak ve vakayı ve hadisattan istifade ederek milletin hissiyat ve efkârını izhar eylemek ve kademe kademe yürüyerek hedefe vasıl olmağa çalışmak lazımgeliyordu. Nitekim öyle de olmuştur." ifadesi ile açıklamıştır. Bu stratejinin siyasi hedefi başlangıçta millette direniş bilinci oluşturmak, aske-

ri hedefi ise ordunun desteğini sağlamak ve sonrasında tüm faaliyetleri ordunun kontrolünde yürütmek olacaktır. Bu maksadı ise "İlk iş olmak üzere bütün ordu ile temasa gelmek lazımdı." sözü ile belirterek millette oluşturulacak bilincin harekete geçirilmesine gayret gösterilecektir.

Samsun'a çıktıktan bir gün sonra İstanbul Hükûmeti'ne yaptığı bilgilendirmede ve aynı zamanda Erzurum Valiliğine de gönderdiği suretinde; millet ve ordunun bu işgalleri kabul edemeyeceğini, devlet, ordu ve milletin kurtuluşu için çalışılması gerektiğini ve 15.Kolordu'ya ise işgallerin kınanması için protesto gösterileri yapılarak İtilaf temsilcilerine muhtıralar halinde bu durumun iletilmesini bildirmiştir.

İki gün sonra heyetindeki kurmaylarına İngiliz siyasi mümessilleri ile yaptırdığı görüşmeye ait düşüncelerini aktardığı İstanbul Hükûmeti'ne, "Türklüğün yabancı yönetimine tahammül edemeyeceği ve milletin, birlik içerisinde Hâkimiyet-i Milliye esasını Türklük duygusunu hedef alarak gerçekleştireceği" iletilmiştir. Buradaki Türklük vurgusu aynı zamanda millette oluşturulacak bilincin esasını teşkil etmektedir.

Bu açıklamalarda Milli Mücadele'nin başlangıç ilkeleri çok açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle milletin iradesine bağlı ve orduya dayalı bir yöntemin uygulanacağı ve kendisinin de endişeli olmakla birlikte bu duygular içerisinde millet ve memlekete olan borcunun bir gereği olarak görevini bu ilkeler doğrultusunda

yerine getireceğini bildirmesi, yürüteceği mücadelenin esaslarını ortaya koymaktadır.

Samsun'dan Havza'ya geçtikten sonra 28 Mayıs 1919'da sorumluluk bölgesi itibarıyla yaptığı değerlendirmeleri 15.Kolordu Komutanı ile paylaşmış ve yaptığı bir görüşmede Trabzon'un önemli bir bölge olduğunu belirterek bölgenin idaresi ile ilgili izlenecek yöntemin başta Doğu bölgeleri olmak üzere yurdun genelinde nasıl olması gerektiğini yalnız 3., 15. ve 20.Kolordulara açıklamış ve bu konuda görüşlerini istemiştir. Ayrıca ikinci bir değerlendirme ile güvenilir sivil kişilerle birlikte dışarıdan anlaşamayacak şekilde örgütlenmelerin yapılmasını, bunun sorumluluğunun tamamen askerlerde olmasını ve yerli Rum halkın isyanı ile birlikte Karadeniz'den muhtemel bir İngiliz çıkarmasına karşı halkın "Harekât-ı Sagire"¹ olarak bilinen usuller gereği; yabancı denetiminden uzak kalmış silah-teçhizat ve mühimmatın içeriye taşınmasını, her köyün kendini savunmasını, askeri birliklerin de buna destek olmasını, önemli yollardaki büyük yapıların gerekirse tahrip edilmek üzere planlamasının şimdiden yapılmasını ve tüm bu işlerin gizlice yürütülerek kolordulardan bu konudaki görüşlerin gönderilmesini talep etmiştir. 15.Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın mücadelenin askeri birliklerin kontrolünde yapılması yönündeki görüşü ile birlikte uygun görülen bu değerlendirme sonrası; 15., 20., 13.Kolordu ve Konya'daki 2.Ordu Müfettişliğine gönderilen ve 28-29 Ma-

yıs 1919'da yayımlanan Havza Genelgesi ile tüm yurttan gösteriler yapılarak hükûmete ve işgal kuvvetleri temsilcilerine protesto telgrafları çekilmesi istenmiştir.

Batı Anadolu'daki gelişmeleri de yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa, bölgedeki kuvvetlerin durumunu ve nasıl faydalanılacağını öğrenmek istemiş aldığı bilgileri 15., 3. ve 13.Kolordulara da göndererek hem doğudaki birliklerin batı ile olan bağlantısını sağlamış hem de kolordular üzerindeki yetkisini kullanmaya devam etmiştir. İşgallere karşı millette oluşan bilinçlenme ile birlikte özellikle Batı Anadolu'da silahlı bir direnişe dönüşerek Kuva-yı Milliye halinde mücadeleye başlanması, Anadolu'nun doğusunda başlatılan Milli Mücadele'nin teşkilatlanmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Hatta 9 Haziran 1919'da Kuva-yı Milliye'nin verdiği mücadelenin desteklenmesi, dış meseleler dâhil bütün milletin birlik halinde olması ve Kuva-yı Milliye'ye karşı yapılan faaliyetlerin önlenmesi için Hükümetin de tedbir alması gerektiği yönünde bir beyanname yayımlanması istenmiştir.

Havza'dan ayrıldığı 12 Haziran 1919'a kadar bir bakıma müfettişlik yetkileri dışına çıkarak ikinci bir Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi hatta Harbiye Nazırı gibi faaliyet göstermiş ve Milli Mücadele'de bütünlüğü sağlamak için çaba sarfetmiştir. Bu dönem içerisinde her ne kadar müfettişlik yetkisi ve bölgenin şartları gereği kolordu komutanlıkları arasında 3., 15., 13. ve 20.Kolor-

dular ve 2.Ordu Müfettişliği ile doğrudan irtibata geçse de vatanın içerisinde bulunduğu durum izah edilerek alınması gereken tedbirleri, ulaşabildiği bütün komutanlıklara göndermesi uygulanacak yöntemin oluşturulmaya çalışılması bakımından önemlidir.

Kuvâ-yı Milliye'nin, Anadolu'da olduğu gibi Trakya'da da teşkilatlanmasını isteyen Mustafa Kemal Paşa, 1.Kolorduya 18 Haziran 1919 tarihli bir yönerge göndererek Trakya'nın da direnme gücünü artırmak üzere Anadolu'da bölünmez bir bütünlüğün oluşturulduğu ve kararların bütün komutanlar ve yanındakiler ile birlikte bir bütün halinde alındığını bildirmiştir. Böylece Anadolu'da başlayan mücadeleye, Trakya'yı da dâhil etmiş ve Milli Mücadele bütünlüğü içerisinde almıştır.

Bu dönem içerisinde yapılan faaliyetlerde, kolordularla irtibata geçilerek desteği sağlanmış ve millette teşkilatlanma ve karşı koyma bilinci yaratılmıştır. Nitekim 8 Haziran 1919'da İstanbul'a çağırılması üzerine; artık milli bir mücadelede için çabaların kişisel olmaktan çıkarak bütün ulusun birlik ve dayanışmasını sağlayacak tarzda bir kurul vasıtasıyla yapılmasının gerekli olduğu düşüncesindedir. Mustafa Kemal Paşa, bu konudaki düşüncesini şöyle ifade eder: "*Anadolu'ya geleli bir ay olmuştu. Bu süre içerisinde bütün orduların birlikleri ile ilişki ve bağlantı sağlanmış ve ulus elden geldiğince aydınlatılarak uyarılmış, ulusal örgütlenme düşüncesi yayılmaya başlamıştı. Durumu artık bir*

1 Askeri Harekât-ı Sagire, (Kaymakam Mehmet Faik), Mekteb-i Fünun Harbiye-yi Sahane Matbaası, İstanbul, 1305, s.12-13. Gayr-i Nizami harbin esas ve usullerini izah eden ve askeri birliklerde kullanılan dönemin askeri talimnamesidir.

kumandan kimliği ile yürütüp yönetmeye olanak kalmamıştı. Yapılan çağrıya uymamak ve gitmemekle birlikte, milli örgütleri ve eylemi yönetmeyi sürdürdüğümüne göre, başkaldırır duruma girdiğim kuşku götürmezdi. Bundan başka ve özellikle uygulamaya karar verdiğim girişim ve teşebbüslerimin bir an önce kişisel olmak niteliğinden çıkarılması ve bütün milletin birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve temsil edecek bir kurul adına yapılması çok gerekli idi. Bu nedenle 18 Haziran 1919 günü Trakya'ya verdiğim talimatta işaret ettiğim bir noktanın uygulanması zamanı gelmiş bulunuyordu. Hatırınızdadır ki o nokta, Anadolu ve Rumeli Milli örgütlerini birleştirecek, bunları bir mer-

kezden yönetmek ve adlarına iş görmek üzere, Sivas'ta genel bir milli kongre toplamaktı. Bu amaçla emir subayım Cevat Abbas Bey'e 21-22 Haziran 1919 gecesi Amasya'da söyleyip yazdırdığım genelgenin başlıca noktaları şunlardı. ...”

Amasya'da 22 Haziran 1919'da yayımlanan bir genelge ile vatanın bütünlüğü ve milletin istiklâlinin tehlikede olduğu belirtilerek milletin azim ve kararının kurtuluşu sağlayacağı ve bu maksatla Sivas'ta milli bir kongrenin toplanması gerektiği belirtilmiştir. Ancak Anadolu'daki Milli Mücadele'den ve Mustafa Kemal Paşa'nın yürüttüğü faaliyetlerden İngiliz baskısı ile rahatsız olan İstanbul Hükümeti, Harbiye Nezareti

vasıtasıyla gönderdiği yazısında; Padişah'ın da İstanbul'a gelmesini istediğini ve isterse iki ay istirahat alabileceğini belirtmesi üzerine talebi reddederek gerekirse milletin bir ferdi olarak çalışmaya devam edeceğini bildirmiştir.

Erzurum'da kongre için yürütülen faaliyetler ile birlikte Harekât-ı Milliye'nin yürütülmesi bakımından 7 Temmuz 1919'da Erzurum'dan tüm kordulara gönderilen talimat önemlidir: Talimatta, “milli kuvvetlere müdahale ve saldırıda bulunulamayacağı, görevinden alınan komutanların yerine gelecek olanların milli mücadeleye destek olacaksa komutanın devredilebileceği aksi takdirde komutanın bırakılmayacağı, askeri birliklerin

dağıtılması veya yer değiştirilmesi emri verilirse uygulanmayacağı, vatanın herhangi bir yerine saldırıldığında karşılıklı işbirliği halinde savunma yapılacağı” belirtilmiştir.

Kongre aldığı kararlar ile Milli Mücadele'nin Hâkimiyet-i Milliye'sine ait esasları da belirlemiştir. Özellikle teşkil edilen Heyet-i Temsiliye'nin bu esasların yerine getirilmesinde bir yürütme organı olarak görev yapacağı görülmektedir. Aynı zamanda Vilâyat-ı Şarkiye Müdâfâa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti'nin maksat ve işleyişine dair bir beyanname yayımlanarak mücadelenin milletle beraber yapılacağı ve milli müfrezelerin mücadele için asıl kuvvet olduğu ifade edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında şekillenen Milli Mücadele artık Heyet-i Temsiliye'nin teşkil edilmesi ile fikir bütünlüğüne ulaşmış ve alınacak kararlar ve uygulamaların tüm yurttan yaygınlaşması daha etkin olmuştur.

Sivas Kongresi ile Kuva-yı Milliye'nin Milli Mücadele'de önemli bir güç olduğu kabul edilmiş ve ayrıca düzenli birlik hareketi ile de işgallere karşı konulması kararı alınmıştır. 20.Kolordu'nun bünyesinde Batı Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Komutanlığının kurulması, aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin nizamnamesi ile birlikte Kuva-yı Milliye ve düzenli birliklerin hareket esaslarını açıklayan Kuva-yı Milliye'ye yönelik bir talimatname hazırlanması, Harekât-ı Milliye'nin daha merkezi ve planlı yapılmaya başlandığını göstermektedir. Özellikle Kuva-yı Milliye'nin çete olmadığı, çete faaliyetlerine izin veril-

meyeceği, ancak milletin kendisini korumak için Kuva-yı Milliye'yi oluşturulabileceği belirtilmiştir. Heyet-i Temsiliye bütün sorumluluğu üzerine alarak Kuvâ-yı Milliye ve ona destek olan orduya, hareket tarzları ve genel hatları ile Milli Mücadele'nin askeri yönüne ait ilk plânlama bilgilerini içeren bu yönergeyi, Anadolu ve Rumeli Müdâfâa-i Hukuk Cemiyeti'nin Nizâmnamesine ek olarak kabul etmiş, “*özel ve gizlidir*” işaretli yalnız ilgililere olmak üzere 28 Ekim 1919'da gönderilen bu talimatname ile özellikle düşmanla temasta bulunulan mahallerde sabit ve seyyar silahlı kuvvetlerin nasıl teşkil edileceği ve nasıl idare edileceği, nasıl iase edileceği ve nasıl silahlandırılacağı belirtilmiştir.

Bu kararlar ile Heyet-i Temsiliye, Milli Mücadele'de yeni bir dönemi başlatmıştır. Artık mücadelede Heyet-i Temsiliye her yönü ile milletin kaderine hâkim ve kolorduların tek yönetim yeridir ve İstanbul'daki Hükümetlerin de bir etkinliği kalmamıştır. Nitekim mülki ve askeri teşkilatlara gönderilen bir talimatla herhangi bir faaliyette bulunurken veya bir karar alınırken valinin veya en yüksek askeri komutanın birlikte hareket etmesi gerektiği belirtilerek Heyet-i Temsiliye üyelerinden veya diğer ileri gelenlerden birinin tek başına hareket etmemesi istenmiştir.

Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı için gerekli kararların alınmasının zorunlu olduğu belirtilerek Meclis-i Mebusan'ın toplanması sağlanmış ve bu yönde Misak-ı Milli kararları aldırılmıştır. Ancak İstanbul'un işgal edilmesi ile sonuçlanan bu durum,

kararların uygulanması için zaten bir meclis gibi çalışan Heyet-i Temsiliye'nin toplanma yeri ve milli teşkilatın nasıl olması gerektiği yönünde kolordu komutanlarında istenen görüş sonrası Ankara'da, Büyük Millet Meclisi'ni açarak mücadelenin yeni bir safhaya geçmesini hızlandırmıştır. Harekât-ı Milliye'nin inisiyatifi artık Heyet-i Temsiliye'de olduğundan merkezi bir konumdan sevk ve idare önem taşımaktadır. Heyet-i Temsiliye vatanın kurtarılması gayesinde tüm işleri üzerine almıştır. Bu maksatla 24 Kasım 1919'da yayımladığı emir ile meydana getirilecek olan teşkilatların bütün mahalle ve köylere yayılması için çalışmalar yapılması gerektiği ve bu nedenle bütün kolordular ve bağlı birlikleri ile ahz-ı asker şubelerinin bu yönde çalışmalarını artırması ve Milli Mücadeleye verdiği destekten dolayı da Fevzi Paşa'nın da Anadolu'ya gelmesi istenmiştir.

Heyet-i Temsiliye ile birlikte millet bilinçlendirilerek işgallere karşı Kuva-yı Milliye ile başlayan silahlı mücadelenin, düzenli birliklerle müşterek çalışması sağlanmış ve kolordulardaki komuta yapısının mücadeleden yana tutumunu için çaba sarfedilerek merkezi hükümetin kontrolüne fırsat verilmemiştir.

Yapılan tüm bu çalışmalarda Erzurum Kongresi bir başlangıç teşkil etmesi bakımından Milli Mücadele içerisinde önemi çok büyüktür. Nitekim Milli Mücadele'nin iki önemli esas üzerinden yürütülmesinin temelini atıldığı yer olmuştur Erzurum. ***Hâkimiyet-i Milliye ve Harekât-ı Milliye.***

Erzurum Kongre kararları özet olarak incelendiğinde bu iki esası çok açık bir şekilde ortaya koyduğu görülmektedir.

- Milli sınırlar içinde vatan bölünmez bir bütündür, parçalanamaz.
- Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı millet topyekûn kendisini savunacak ve direnecektir.
- Vatani korumayı ve istiklali elde etmeyi İstanbul Hükümeti sağlayamadığı takdirde, bu gayeyi gerçekleştirmek için geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri milli kongrece seçilecektir.
- Kongre toplanmamışsa bu seçimi Heyet-i Temsiliye yapacaktır.
- Kuva-yı Milliye'yi amil ve irade-yi milliyeyi hâkim kılmak esastır.
- Hristiyan azınlıklara siyasi hâkimiyet ve sosyal ahengi bozacak ayrıcalıklar verilemez.
- Manda ve himaye kabul edilemez.
- Milli Meclisin derhal toplanmasını ve hükümet işlerinin Meclis tarafından kontrol edilmesini sağlamak için gerekli çalışmalar başlatılmalıdır.

➤ Sonuç

Hâkimiyet-i Milliye bakımından;

İlk önce vatanın bütünlüğü ve parçalanamayacağı ifade edilerek Milli İrade'nin güçlü yapısı ortaya konulmuştur. Heyet-i Temsiliye adında 9

kişilik bir teşkilatlanma yapılarak Milli Mücadele'nin öncelikle meşruiyeti sağlanmış ve bir nevi icra vekilleri tarzında yürütme yapısı oluşturulmuştur. Bu aynı zamanda milli bir meclise doğru gidişin ilk basamağıdır. Sonra azınlıklar konusu ele alınarak hiçbir ayrımcı niteliği olamayacağı belirtilmiş ve Türk milli bütünlüğü içerisinde yer alacakları ifade edilmiştir. Bu hususların tamamı Türk Milletinin iradesine dayalı esasların başlangıç ilkeleri olup Hâkimiyet-i Milliyenin tarifidir.

Harekât-ı Milliye bakımından;

Kongre kararlarının milli bir harekâtı başlatacağına dair en etkili maddesi, milli kuvvetlere dayanan bir mücadeleyi başlatan ve Kuva-yı Milliye'nin milletin iradesinin bir tecelisi olduğunu gösteren maddesidir. Aynı zamanda manda ve himayenin reddedilmesi ile her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı topyekûn karşı konulacağına açıklanması milli kuvvetlere dayanan bir ordunun gelecekte Milli Mücadele'nin ana gövdesini oluşturacağı ifade edilmiştir.

Görülebileceği üzere Erzurum Kongresi Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde hem millet iradesinin ifade edildiği hem de mücadelenin silahlı yönünün nasıl yapılacağına ilk açıklandığı yerdir. Erzurum Kongresi bir bakıma yeni doğacak Türk Devleti'nin asırlardır vazgeçilmez iki değerinin yeniden ortaya çıktığı yerdir. Türk Milleti ve onun ayrılmaz parçası Türk Ordusu.

Mustafa Kemal Paşa, bu iki değeri bir araya getirmiş ve yeni bir Türk Devleti ile taç-

landırmıştır. Bu kutsal sürecin temellerinin atıldığı Erzurum, meşruiyeti ve haklılığının ifade edildiği Erzurum Kongresi ve ona bağrını açan Dadaşlara selam olsun, kutlu olsun...

KAYNAKÇA:

GAZİ MUSTAFA KEMAL, *Nutuk-Söylev, I, (1919-1920)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

AKŞİN, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, C.I., İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004.

BIYIKLIOĞLU, Tefvik, *Trakya'da Milli Mücadele, C.I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

KÜSMEZ, Abdullah Cüneyt, *"Türk İnkılabı'nda Milli Mücadele'nin Katkıları: Hâkimiyet-i Milliye ve Harekât-ı Milliye"*, TÜRKİZ Dergisi, Yıl.10, Sayı.51, Mayıs 2019, Ankara.

İLHAN, Suat, *Harp Yönetimi ve Atatürk*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1987.

SELEK, Sabahattin, *Milli Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı, C.I*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002.

TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.I*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977.

Askeri Harekât-ı Sagire, (Kaymakam Mehmet Faik), Mekteb-i Fünun Harbiye-yi Şahane Matbaası, İstanbul, 1305. Gayr-i Nizami harbin esas ve usullerini izah eden ve askeri birliklerde kullanılan dönemin askeri talimnamesidir.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı:82, Belge Nu.:1781.

SANAT VE SANAT EĞİTİMİ GEREKLİ Mİ?

☒ Sabri TOPDAĞI

Ünlü yazar Dostoyevski, “Evreni kurtaracak güzelliktir” diyerek bizleri aydınlatmış olsa da sanatı ve sanat eğitimi çoğunlukla gereksiz görürüz. Yaşadığımız bunca sıkıntının, geçim derdinin yanında sanatı düşünmeye, sanatla ilgilenmeye ne zaman ne de imkân bulamadığımızı savunuruz çoğunlukla.

Burada şu sorulmalı: Geçmişte de bizim gibi davran-salardı; büyük emeklerle yapıldığı kuşku götürmeyen Çifte Minareli Medrese, Yakutiye Medresesi gibi hayranlıkla izlediğimiz yapılar, Kaplumbağa Terbiyecisi, En-el Hak gibi başyapıt tablolar veya Sarı Gelin, Mihriban gibi yıllardan beri dinlediğimiz eskimeyen türkülerimiz olur muydu? Atalarımız da bizim gibi düşünüp, günlük sıkıntılarının ardına sığınsaydı mümkün değil, uğraşmaz, yapmazlardı. Onlar; estetiğe, güzelliğe değer verdikleri için çok büyük zahmetlere katlanarak bu şaheserleri ortaya çıkardılar. Savaşa girmek üzereyken yaptıkları tabyalarda dahi inanılmayacak kadar mimarî güzellikler var. Biz ise günlük sıkıntılarımızı, geçim derdimizi, koşuşturmalarımızı mazeret göstererek; her geçen gün biraz daha estetikten, güzellikten uzakla-

şıyoruz. Hâlbuki sanatı doğru anlayabilirsek bize bambaşka bir bakış açısı kazandıracak, yaşamımıza ve yaşadığımız çevreye güzellikler katacaktır. Üstelik bunun için üstün yetenekli olmamız da gerekmiyor.

“Sanat eğitimi; yaygın biçimde düşünüldüğü gibi, yalnızca yeteneklilerin eğitimi için bir “lüks” olmayıp, herkes için gerekli bir kişilik eğitimidir. Burada sanat eğitiminden amaçlanan sanatçı yetiştirmeye yönelik eğitim değil, bireyin sanat yoluyla eğitimi, yani bireyin estetik eğitimidir” Günümüzde sanat eğitimi, bir zevk ve duygu eğitimi olmanın ve güzel biçimler yaratmayı amaçlamanın yanı sıra, daha çok yeni, özgün, atak, çağdaş düşünceler üretmeyi öngören bir yaratıcı etkinlikler süreci olarak görülmektedir”. Bu süreç; güzel sanatların türlerini, tarihsel gelişimini, ifade gücünü, insanın temel gereksinmelerinden biri olduğunu örnekleriyle göstererek ve aynı zamanda çeşitli tür ve dallarında beceri de kazandırabilecek uygulamalı çalışmalarla, sanatsal yaratma olgusunu tanıtmaya yönelik bir eğitim sürecidir. Diğer bir deyişle sanat eğitimi, sadece bir takım el becerileri kazandırmak için değil; eleştirel düşünme

ve yorumlama becerisini geliştirmenin yanı sıra, topluma estetik beğeni ve estetik algı yeteneğine sahip bireyler kazandırmak amacıyla verilmelidir. “Sanat eğitimi çocuğa kendisini özgürce ifade etmenin yanı sıra, yaratıcı düşünme, özgün olma, taklit ve kopyacılıktan uzak olma, bir konu üzerinde odaklanarak ilgi ve dikkatini uzun süre tutabilme ve olayları çok boyutlu olarak düşünerek değerlendirmeyi öğretir”. Ayrıca, çocuklarda beğeni duygusu hakkında düşünmeyi geliştirir, dünyaya ve olaylara bakışları üzerinde yeni değerler kazanmalarına ön ayak olur. Sanat kuramlarını öğrenirlerken doğayı fark ederler, bu da çocukları merak ve yaratıcılığa yönlendirir. Öğrenim yaşantısı boyunca verilecek güzel sanatlar eğitiminin; diğer derslere nazaran çok basit araçlar sunmasına rağmen onları daha çok çabayla düşünmeye sevk ettiği tespit edilmiştir.

Yalnızca çocuklar için değil, her yaştaki birey için sanat eğitimi; bireyin yaratıcı güç ve potansiyelini eğitmek, estetik düşünce ve bilincini örgütlemek için gereklidir. Sanat; bireyin sosyal ilişkilerini ayarlamasını, işbirliği ve yardımlaşmayı, doğruyu seçme ve

ifade edebilmeyi, bir işe başlayıp bitirme sevincini tatmayı, üretken olmayı sağladığı için gereklidir. Sanat eğitimi; her yaşta, gözlem yapma, orijinalite, buluş ve kişisel yaklaşımları destekler, pratik düşünceyi geliştirir. Olayları olmadan da beyinde gerçekleştirebilme gücünü artırır. Bireyin el becerisini geliştirir ve sentez yapmasına yardımcı olur.

Sanat eğitiminin en önemli amaçlarından biri görmeyi, işitmeyi, dokunmayı, tatmayı öğretmektir. Bu amaçla verilecek çağdaş sanat eğitimi; temelde sanatsal etkinlikler yoluyla bireylerin ve toplumun içinde yaşadıkları çevreye duyarlılıklarını artıracak, çevreleri ile yararlı bir etkileşim içine girebilmelerini, ürün ortaya koyarak veya yorumlayarak estetik ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini sağlayacak ve yaşantılarını daha anlamlı hale getirebilmelerine imkân verecektir. “Hangi mesleğe yönelirse yönelsin, sanat eğitimi

ile yetişmiş, estetik beğenisi gelişmiş bireylerin kendilerine ve toplumlarına katkıları daha fazla olacaktır”. Estetik değerleri algılayan, estetiğe ihtiyaç duyan ve bunu yaptığı her işe yansıtan bireylerin sayısı arttıkça; tüm insanların, canlı cansız tüm varlıkların, kısaca tüm evrenin kötülüklerden ve çirkinliklerden kurtulması sağlanacaktır. Yeter ki; her düzeyde verilecek eğitimlerle, Petrov (1979)’un da vurguladığı gibi “bireyin; güzelliği benimsemesi, hatta benimsemekle yetinmeyip güzelliğin bir temsilcisi, elçisi ve güzelliğin yayıcısı olmasına” çaba harcansın.

Güneş; en temiz ve çok köşeli elmadan yapılmış kocaman bir küre gibi, dünyamızın her köşesine, renk renk ve pırl pırl ışınlarını nasıl saçıyorsa; güzellik de insanların yaşayışlarına öylece yayılmalı, onların bütün işlerini güzelleştirici bir rol oynamalıdır. Nihayet, bu insanların bakışlarından, söyledikleri her sözden, yaptıkları

hareketlerden, yüzlerinin çizgilerinden, düşüncelerinden, elleri ve parmakları ile dokundukları her şeyden ve yaptıkları her işten güzellik izleri ve ışıltıları yayılmalıdır.

İşte bu güzellik, evreni kurtaracaktır.

Kaynakça

AYKUT, Aygül; “Günümüzde Görsel Sanat Eğitiminde Kullanılan Yöntemler”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:21, 2006.

BUYURGAN, Serap - BUYURGAN, Ufuk; Sanat Eğitimi ve Öğretimi, Pegem A Yay., 2.B., ANKARA, 2007

PETROV, Grigoriy; Büyük Sanatçılar ve Üstün Yapıtları, Çev.: Hasip A. AYTUNA, İnkılâp ve Aka Basımevi, İSTANBUL, 1979.

ÜLKÜ, Candan; “Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Öğrencilerinin Mersin Resim ve Heykel Müzesi’ndeki Sanat Deneyimi Üzerine Bir Çalışma”, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, 2009.

ÜSTÜN VURAL, Didem; “Sanat Eğitiminin Gerekliği ve İşlevi”, Kitap Bölümü, Sanat Eğitimi ve Görsel Sanatlar Eğitimi, Ed.: Ali Osman ALAKUŞ, Levent MERCİN, Pegem Akademi Yayıncılık, ANKARA, 2009.

YOLCU, Enver; Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri, Nobel Yayınları, ANKARA, 2004.

KAMU DİPLOMASİSİ UYGULAMALARININ BAŞARISINA ETKİ EDEN UNSURLAR

Dr. Öğr. Üyesi Sinem ÇELİK*

Uluslararası ilişkiler disiplininde yeni bir kavram olarak ortaya çıkan kamu diplomasisi, bir ülkenin diğer ülke halkları üzerinde olumlu imaj oluşturma çabalarının bütünü ifade etmektedir. Peki, söz konusu kavrama yüklenen anlam ile yürütülen uygulamalar aracılığıyla ulaşılan sonuçlar birbiriyle ne kadar örtüşmektedir? Bu soruya kesin çizgilerle cevap vermek mümkün değildir. Ancak açık olan bir şey vardır ki; o da kamu diplomasisi kavramının tek başına taşıdığı anlamı ve sahip olduğu içeriği dolduracak etkiyi haiz olmamasıdır. Diğer bir deyişle, kamu diplomasisi aslında özüne hizmet ederken pek çok unsurdan etkilenmekte ve söz konusu unsurlarla birlikte başarıya ulaşmaktadır.

Kamu diplomasisi uygulamalarının başarısı için gerekli olan unsurlardan en önemlisi halkın güvenini sağlama noktasında ihtiyaç duyulan inandırıcı politikalar. Bir ülke gerçekleştirdiği faaliyetlerde inandırıcılığı yakaladığı ölçüde halkın güvenini ve ilgisini kazanmaktadır. Kamu diplomasisi faaliyeti yürüterek herhangi bir ülkede olumlu imaj oluşturmaya çalışan bir ülkenin sahip olduğu algı yönetimi potansiyeli de başarıya ulaşma noktasında kritik bir unsurdur. Keza bir ülke algı yönetimini başarılı bir biçimde gerçekleştirebildiği ölçüde yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetleri sayesinde olumlu algı oluşturabilir.

Bir ülkenin kamu diplomasisi faaliyeti gerçekleştirirken kullandığı argümanlar da ba-

şarının yakalanması açısından önem taşımaktadır. Kamu diplomasisi uygulaması yürüten bir ülke kullanacağı argümanları seçerken, bunların gerçek, tarafsız, anlaşılır ve etkili olmasına dikkat etmeli ve söz konusu argümanları iletme şeklini doğru seçmelidir. Kamu diplomasisi araçlarının (sosyal medya, reklam, ünlüler, markalar, etkinlikler vb.) etkin ve özenli kullanımı da başarıya ulaşma anlamında kayda değer bir öneme sahiptir. Örneğin; ülkeler sosyal medya ağına algı yönetimine uygun bir biçimde kullandığı oranda ülke kamuoyu üzerinde olumlu imaj yaratılmasını daha olası kılmaktadır. Ya da gerçekleştirilen uluslararası etkinliklerdeki ülkeyi tanıtmaya yönelik çabalar başarılı kamu diplomasisi uygulamalarının mihenk taşları arasında sayılmaktadır.

Başarılı bir kamu diplomasisi faaliyeti gerçekleştirilirken doğru hedef kitleyi seçme kriterlerinin saptanması da önemli unsurlardan biridir. Karar vericiler gerek ülke içinde gerekse ülke dışında (yabancı kamuoyu) dış politikaya ilgi gösteren, geniş kitleleri etkileme yeteneğine sahip, eğitilmiş ve ikna yeteneği yüksek kişileri hedef almak zorundadır. Ülkeye göre muhatap alınan kesim farklılaşmakta ve her ülkenin hedef kitleyi seçerken kendine uygun, mantıklı ve etkili bir strateji belirlemesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde gerçekleşen bir hedef kitle seçimi kamu diplomasisinin uygulanabilirliğini kolaylaştırmaktadır.

Diğer yandan, bir ülkenin kültürünün çekiciliği de kamu diplomasisi faaliyetlerinin başarılı olarak yürütülmesinde ciddi bir role sahiptir. Olumlu imaj oluşturmaya uğraşan bir ülkeye özgü olan ve dikkat çekici bir kültürel faaliyet, kamuoyunun etkilenmesi ve pozitif algı yaratılmasının önünü açmaktadır. Örneğin; filmlere konu olan zenginlik, yaşam tarzı ve sahip olunan değerler o ülke ile özdeşleştirilip ülkeye sempati duyulmasına sebep olmaktadır. Kamu diplomasisinin etkin kaynaklarından kabul edilen kültürel faaliyetler, her ne kadar bilgi odağı olmayan yapısıyla politikadan bağımsız gibi görünse de aslında siyasi kimlikleri olan bireyle-

rin seçimlerine ve bilinçaltlarına ulaşabilme kapasitesi de taşımaktadır.

Dış politikanın ahlaki değerlere sahip oluşu ve siyasi değerlerin politika ile uyum içinde olması da kamu diplomasisi uygulamalarının başarısında oldukça etkili olan bir faktördür. Yani kamu diplomasisinin başarıya ulaşması; dış politika hedefleri, bu hedeflere ulaşmak amacıyla gerçekleştirilen eylemler ve söz konusu eylemlerin taşıdığı ahlaki değer ile yakından ilgilidir. Gelenek, görenek ve ahlakla ilgili olan siyasi değerler, gerçekleştirilen eylemlerle tutarlı olduğu ölçüde milyonlarca insanın kamu diplomasisi faaliyeti gerçekleştiren ülkeye sempati

duyması daha mümkün hale gelmektedir. Duyulan sempati, ülke halkının ülke politikalarını meşru kılmasıyla daha da artmaktadır. Ayrıca, siyasi değerler bağlamında değerlendirilen terörün sonlandırılması, yolsuzluğun önlenmesi, idam cezasının kaldırılması, eğitim hakkının düzenlenmesi ve insan haklarına ilişkin iç meseleler ülke içinde ve dışında, ülke imajını etkilemekte ve yumuşak gücün farklı algılanmasına yol açmaktadır.

Eğitim standartlarının sahip olduğu kalite ve gelişmiş ekonomi etkinliği de kamu diplomasisi uygulamalarında ulaşılan başarının belirleyici unsurları arasındadır. Örneğin; bir ülkede verilen eğitim kalitesinin yüksek oluşu o ülkeye Erasmus gibi uluslararası değişim programlarıyla gelen öğrenci sayısında artışa sebep olmakta ve böylelikle ülke bilinirliğinin artmasını beraberinde getirmektedir. Kamu diplomasisi yürüten bir ülkenin gelişmiş düzeyde bir ekonomiye sahip olması da o ülkeye maddi açıdan imkân sağlayarak kullanılan argümanların etkinliğinin artmasına olanak vermekte ve ulusal markalar gibi kamuoyunun bilinçaltına hitap eden araçların kullanımını yaygınlaştırmaktadır. Ülkeler sahip oldukları maddi imkânlar ölçüsünde kamu diplomasisi uygulamalarına eğilebilmekte ve söz konusu uygulamaların başarıya ulaşmasının takibini yapabilmektedirler.

Kamu diplomasisi faaliyetlerinin başarılı olabilmesi için gerekli olan unsurlardan bir diğeri ise doğru bilgiye ulaştırılan tanıtma faaliyetleridir. Yabancı kamuoyu üzerinde

olumlu algı oluşturabilmek amacıyla gerçekleştirilen tanıtma faaliyetlerinde şeffaflık ve gerçeklik iki önemli ilkedir. Ancak doğru bilgiyle beslenen tanıtma faaliyetlerinin amacına ulaşması mümkündür. Bu noktada özellikle basın ve yayın organlarına büyük görevler düşmektedir. Sorumlu bir yayıncılık anlayışı izlemesi gereken basın ve yayın organları, ülkelerinin kültürünü ve sahip olduğu değerleri doğru bir biçimde tanıtmaya özen göstermelidir. Dizi ve film sektörü de ülkelerin tanıtım noktasında etkili araçlar olarak kullanılmaktadır. Söz konusu araçlarla sağlanmaya çalışılan tanıtım etkinliği doğru bilgiye ulaştırdığı oranda bahse konu ülkeyi kamu diplomasisinde başarıya götürmektedir.

Kamu diplomasisi aktörlerinin başarıya ulaşmada gösterdiği çabalar da olumlu imaj oluşumunu etkileyen unsurlar arasında sayılmaktadır. Her ülkede kamu diplomasisi faaliyeti yürüten resmi kurum-kuruluşlar ve hükümet dışı organizasyonlar bulunmaktadır. Söz konusu aktörler kamu diplomasisinin özüne hizmet eden ve pozitif algı oluşturmaya yönelik uygulamalar içinde yer aldığı sürece başarılı olma yolunda sağlam adımlar atılmaktadır. Bu kapsamda, halktan halka gerçekleştirilen çalışmalara daha fazla ehemmiyet veren kamu diplomasisi, sivil toplum örgütlerini de içine alan hükümet dışı organizasyonların faaliyetlerini özüne daha uygun bulmaktadır.

Son olarak, kamuoyu yoklaması yapılması da kamu diplomasisi uygulamalarında sağlanan başarının artırılması açısından kayda değer

bir öneme sahiptir. Kamuoyu yoklaması, ülkelerde gerçekleştirilen kamu diplomasisi çalışmalarının ulaştığı noktanın belirlenmesi ve yürütülen çalışmaların geri dönüşünün alınması noktasında büyük bir değer taşımaktadır. Bir ülke kamu diplomasisi faaliyeti gerçekleştirdiği ülkelerde kamuoyu yoklaması yaparak yürüttüğü faaliyetlerin kamuoyu üzerinde ne kadar başarılı olduğunu ölçme imkânı bulmaktadır. Bu durum, o ülkenin yürüttüğü uygulamalarda doğru yolda olup olmadığını ortaya koyarak başarıya ulaşma noktasında ipuçları vermektedir. Bu nedenle ülkeler, sadece kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmekle kalmayıp, söz konusu faaliyetlerin yabancı kamuoyu üzerinde ne denli etkili olduğunu ölçen kamuoyu yoklamaları gerçekleştirmeye de özen göstermelidir.

YUSUF AKÇURA'NIN ORTA DOĞU İZLENİMLERİ

Muaz ERGÜ

Mektuplar, hatıratlar, gezi notları müfredat dışı tarih vesikalaları olarak değerlendirilebilir. Resmî, soğuk, kurgulanmış tarih anlatılarının aksine bu türlerdeki yazılar ve bu yazıların kitaplaştırılmış hâlleri sıcak, samimi ve ilgi uyandıracıdır. Aynı zamanda vakıaları birinci elden göstermeleri açısından ayrıca büyük önemi haizdirler. Bir yerdeki iktisadi durumu, sosyal yaşantıyı, savaş ve barış hâllerini, dostlukları ve düşmanlıkları görmek açısından bu kaynaklara başvurulması yerinde olacaktır. Resmî söylemin açıklarını, yalanlarını ve propagandalarını en güzel şekilde buralarda görebiliriz.

Osmanlı'nın son dönemlerinde, II. Meşrutiyet yıllarında yaşayan ve önemli bir fikir ve siyaset adamı olan Yusuf Akçura'nın Suriye, Lübnan ve Filistin gezileri, oralarda gördükleri karşısındaki düşünceleri, bölgenin içinde bulunduğu sosyokültürel duruma dair tespitleri ve gözlemleri Ötüken Neşriyat tarafından "Suriye ve Filistin Mektupları" adıyla kitaplaştırılıp yayımlandı. Ayrıca gezilen yerlerdeki eğitim ve basın dünyasına ait değerlendirmeler de önem arz ediyor. Kırım Türklerinden olan Akçura'nın mektuplarını okurken çok keskin bir gözlemci zekâsıyla karşı karşıya olduğumuzu söy-

leyebilirim. Gezdiği yerlerdeki her durumu en ince ayrıntısına kadar inceliyor, gidişat üzerine kafa yoruyor. Gezdiği yerlerin ileri gelenleriyle derin sohbetlerde bulunuyor. İsmail Türkoğlu'nun da dediği gibi Akçura solcular tarafından milliyetçi olduğu için, sağcılar tarafından ise nedensiz yere sevilmemiş. İslamcılar da ondan pek hazretmiyorlar.

"Suriye ve Filistin Mektupları" Rusya'nın Orenburg şehrinde yayımlanan Vakit gazetesine gönderilmek üzere kaleme alınan mektuplardan oluşuyor. Akçura, hacca gitmek maksa-

dıyla 1913 yılında Hicaz yolculuğuna çıkıyor. Suriye, Lübnan, Filistin, Kudüs ve Mekke, Medine... Mektupları okudukça çok ilginç ayrıntılar göze çarpıyor. Bizim için hiç de iyi sonuçlar doğurmayan bir gidişatın başlangıcı, bölgeye buralardan oldukça uzak olan Rusya, Fransa, Almanya, İngiltere ve Amerika'nın yoğun ilgisi, bu devletlerin siyasi ve kültürel olarak çok fazla çalışmalarını dikkat çekiyor. Yani kendini oralarmın sahibi olarak gören Osmanlı kolunu oynatmazken Avrupa ve Amerika bölgeyi ele geçirip kendilerine bağlamak için adım adım ilerliyorlar. Okullar, kiliseler, maddi yardımlar, hastaneler... Aslında dünle bugün arasında değişen pek bir şey yok. Dün Avrupa ve Amerika oralara kültürünü götürerek yerleşme hevesindeydi. Bugünse buraları askerî üs, karakol, imtiyazlı bölgeler yaparak bölgeye sahip olma amacındalar. Bizse hâlâ buraların bizim olduğunu sayıklıyoruz, ne kültür adına ne de sosyoe-konomik alana dair bir şey yapıyoruz. Bölge sürekli olarak bizden uzaklaşırken, avuçlarımızdan kayarken gafflet içinde seyrediyoruz. Binlerce şehit kanıyla suladığımız topraklardan Türk'e düşman yetişiyor. İsmail Türkoğlu'nun dediği gibi coğrafyayı vatan yapamamanın sızısını her dem hissediyoruz ve hissetmeye devam edeceğiz.

Akçura Bey gittiği yerlerde -özellikle Beyrut- karşılaştığı mimari manzarayı iç parçalayıcı bir şekilde tasvir ediyor. Beyrut'ta ilk dikkatini çeken ve şehri kaplayan bütün büyük binalar yabancıların... Bunların hemen hepsi de yabancı okullar. Beyrut'ta Fransızların, Amerikalıların, İngilizlerin, Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin okulları var. Hepsi de düzenli, pırıl pırıl. En az okulu olanlar Türkler ve Müslüman Araplar. Bunların okulları da derme çatma. Suriye'de düzen, intizam, ahlak diye bir şey kalmamış. Devlet görevlileri sesini çıkarmıyor. Tam bir anarşi mevzubahis. Osmanlı'nın buralarda hiçbir etkisi kalmamış. İmparatorluğun ıslahat yapma düşüncesi çok da dikkate alınmıyor aslında. Oralardaki yerleşik kanı, Türklerle daha doğrusu Osmanlıya muhalif bir anlayışa kaymış durumda. Herkes, büyük bütünden kopup kendi hikâyesinin peşinden koşma hevesinde. Yusuf Akçura'nın harika tespitiyle Avrupalılar Suriye'yi yiyip yutmaya çoktan karar vermişler. Milyonlarca para harcayıp okul, hastane, yetimhane açmış. Yerli halktan Avrupalılar lehine gazete yayımlayanlar bile var. Osmanlıya düşmanlığın tohumları sinsice atılıyor. Osmanlı bürokratları, memurları hiçbir iş yapmadan vakit dolduruyorlar. Aynı günümüz Türkiye'sindeki gibi... Beyrut'ta Türkçe kitap satan kitapçı yok gibiymiş. Türkçe gazete okunmuyor, tiyatro oynanmıyor, Türk eşyaları satılmıyormuş. Yani kültür ve medeniyet adına koca bir sıfır.

Akçura İstanbul'dan Beyrut'a giderken ve Beyrut'ta, Fransız medeniyetinin hâkim olduğunu yazıyor. Fransız gemisinde Arap, Türk herkes

Fransızca konuşuyor. Fransız Edebiyatı övülüyor. Beyrut'tan ayrılıp Filistin'e giderken ise bu durumun değiştiğini söylüyor. Bu seferde Alman medeniyetinin etkisi hissediliyor. Filistin'e gitmek için bindiği gemide çoğu Alman olan ya da Almanca konuşmak zorunda kalan Yahudilerden bahsediyor. Geminin her yerine Alman medeniyeti sinmiş. Filistin'de de Müslüman Arapların yaşadığı yerler içler acısı. Okulların önünden lağım-lar akıyor. Yahudilerin kurduğu koloni şehri Tel Aviv ise modern görünümüyle kendini gösteriyor. Düzenli, pırıl pırıl bir şehir. Okulları hakeza... Türklerin yönetiminde bulunan Filistin'de Türk Lirası geçmiyor. Yazar, burada çok önemli bir ayrıntıya da dikkat çekiyor. Geleceğe projektör tutuyor da diyebiliriz. Yahudiler istedikten sonra burada Yahudi devleti kurulması için hiçbir maninin olmayacağını belirtiyor. Özellikle Teodor Herzl Lisesini ziyaret ettikten sonra. Bilindiği üzere Teodor Herzl Siyonist İsrail Devleti'nin kurulmasında çok önemli bir role sahip. Bu devletin fikir babalarından. Aslında bir gazeteci. Dünyadaki Yahudileri bir kongrede bir araya getirerek Filistin'de Yahudi devleti kurulması için herkesi ikna ediyor. Nitekim Akçura'nın öngörülleri birer birer gerçekleşiyor. Bölge elimizden çıkıyor ve Yahudi İsrail Devleti coğrafyaya bir bıçak gibi saplanıyor.

“Suriye ve Filistin Mektupları” bugünü anlamak ve anlamlandırmak için geçmiş önümüze seriyor. Aslında değişen hiçbir şey yok. Dün Osmanlı son dönemlerinde kendi sınırları ve etrafındaki olayları anlamaktan ve olaylara müdahale etmekten uzaktı. Bugün Türkiye Cumhuriyeti yanı ba-

şında meydana gelen olayları anlamaktan ve yorumlamaktan maalesef çok uzak. Vakialara bakışımız gerçeklikten kopuk bir hâlde. Bölgeyi adam gibi tanıyan uzmanlarımız neredeyse yok gibi. Suriye, Filistin ve diğer toplumların sanatı, edebiyatı, dili, şiiri, sosyal yaşamı üzerine derinlikli hiçbir araştırma, çalışma yok. Ne kendimizi tam anlamıyla tanıyabiliyoruz ne de çevremizi... Gerçekleri görmemek, hakikat nidalarını duymamak için kör ve sağır bir vaziyette dolaşıyoruz. Zamanında Osmanlı'nın yurdu olan memleketlerde Osmanlı parası kullanılmıyordu. Devlet disiplini, otorite denen hiçbir şey kalmamıştı. Kaldığı gibi türlü vergilerle halka zulmediliyordu. Kopuş hızlandırılıyordu.

Yusuf Akçura meselelere tek bir boyuttan yaklaşmıyor. Hani bugün biz coğrafyamızdaki her türlü olumsuzluğu dış güçlere, yabancılara bağlıyoruz ya... O, bunun sağlıklı bir yaklaşım olmadığını biliyordu. Dış güçlerin yanında devletin de yapması gerekenleri yapmadığını görüyor ve söylüyordu. Demek ki bunca yıldır tarih tekerrür etmiş ve bizler hiç ders almamışız. Durumlar bunu gösteriyor.

“Suriye ve Filistin Mektupları” dikkatle okunmayı hak ediyor. Mektuplar âdeta bölgenin fotoğrafını çekip önümüze koyuyor. Aslında mektupların her satırı “Balkan Harbi” hezimetini yaşamamak için birer uyarı niteliğinde ama kimse duymamış zamanında. Tarihin aleyhimize bir daha tekerrür etmemesi için düşünmek ve harekete geçmek gerekir. Bilgiyle, tecrübeyle desteklenen bir eylemlilik...

---

www.gelisimakademi.org

Editörler kurulu bulunan, uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi; mimarlık disiplinleri, tasarım, sosyal ve beşeri bilimler, spor bilimleri ve sanatla ilgili kuram ve yaklaşımları etkileşimli, disiplinler arası çalışmalar yoluyla ele alan araştırma, derleme, inceleme ve tanıtma gibi içeriklere sahip bilimsel metinleri elektronik ortamda okuru ile paylaşan uluslararası hakemli bir dergidir.